

Kerny Terézia

A VELEMÉRI SZENT LÁSZLÓ-FRESKÓ XIX. SZÁZADI FELTÁMADÁSA

*Rómer Flóris, Ipolyi Arnold és Czobor Béla kísérlete
Szent László-ikonográfiájának „megújítására”*

Szabó Júlia emlékére

„Volt idő, amikor lemondtunk arról, hogy megbámuljuk azt, ami idegen népektől érkezett. Saját nagyszerűségünkbe zártuk be magunkat, de semmit sem tanultunk, amit megcsodálhattunk volna, csak a múltat, *tempi passati* – nem volt más lehetőségünk. Szokásos utánzókészségünkkel ezért a múltra vetettük magunkat, s lettünk mindannyian ónémetek.”

*(Wilhelm Hauff: A Sátán emlékiratai.
Fordította Zauner Zoltán. Máriabesnyő-Gödöllő, 2003. 137.)*

„Mi magyarok ez idő szerint leginkább a történelmi festészet szűkebb keretébe szorítjuk a festészet magasabb körű feladatait, mert reá vagyunk utalva, hogy a fényesebb múltból meríthető lelkesedéssel hívjuk és nyerjük nemzetiségünk, s ezzel önálló állami létünk, [...]”

*(Keleti Gusztáv: A történelmi festmény-pályázat.
Pesti Napló [1881. január 1.]*

Jelen tanulmány a XIX. századi hazai régiségtan három jeles képviselőjének olyan markánsan megragadható ikonográfiai törekvéseiről szól, idősebb Storno Ferenc (1821–1907) néhány alkotásán keresztül, amelyek a passzivitásban vegetáló XIX. századi hazai keresztény művészet megújítása érdekében születtek.¹ Látszólag egy érdektelen történet, a hazai műemlékvédelem egy marginális szegmense. Egy középkori ikonográfiai típus föllevenítéséről, föltámasztásáról, majd annak következetes alkalmazásáról szól. A jelenség nem egyedülálló a XIX. század második felének történeti és egyházi festészetében, de olyan kérdéseket és problémákat vet föl, amelyek miatt mégis érdemes nagyobb figyelmet szentelni rájuk.

Keletkezésük kora mind az Egyházi Állam, mind a magyar katolicizmus lehető legkritikusabb és legválságosabb periódusa volt, amikor a külső hatásoktól hermetikusan elzárkózó Apostoli Szék kétségbeesett küzdelmet folytatott az alapjaiban megrendült hatalmi pozíciójának helyreállításáért. A Risorgimento, az Unita Italia árnyékában üléső I. Vatikáni Zsinat (1869. november–1870. július) és IX. (Boldog) Pius pápa (1846–1878) kétségbeesett intézkedései a már csupán formálisan létező pápai hatalom megmentésére, az aggodalom a liberalizmus fokozatos térhódítása miatt; a vallásszabadság ügye; bizonyos hittételek dogmára emelése; köztük pápai infallibilitás kihir-

detése, a placetum felújítása, a szekularizáció miatt meggyengült katolikus egyház belső krízise; az egyházi értelmiség laicizálódása; az ebből adódó feszültségek és az ennek következtében eluralkodott bizonytalanság, vagyis a „Krisztus egyházát minden oldalról fenyegető veszélyek”, olyan súlyos terheként neheztedek a katolikus egyházra, amelyek mielőbbi rendezése immár elodázhatatlanná vált.²

De legalább ugyanennyire rányomták bélyegüket azok a kül- (1863: lengyel felkelés, a nagynémet egység érdekében összehívott frankfurti birodalmi kongresszus [VI. 18.]; 1866: osztrák–porosz háború) és belpolitikai, egyháztörténeti (1861: A magyar országgyűlés feloszlatása [VIII. 23.], Lonovics József megalapítja a Szent László Társulatot stb.) események is, amelyek éppen az érintett időszakban szintén a lehető legsúlyosabb alkotmány- és közjogi problémákkal voltak terhesek.³

Ebben a nagy vonalakban fölvezült szellemi-politikai miliőben jöttek létre Velemér templomának XIV. századi Szent László-falképéről készült másolatai és a belőle sarjadó további, önálló életet kezdő művek, s váltak mondhatni stratégiai fontosságú etalonokká a korszak egyházi festészetében. A fönti sok-sok egymásba gabalyodó, részleteiben jórészt még föltáratlan szál teszi igazán fontossá ezeket az alkotásokat, mert különösebb művészettörténeti interpretációra egyébiránt aligha tarthatnának számot.

A témával érintőlegesen foglalkoztam már a Zádor Anna kilencvenedik születésnapjára összeállított *Ars Hungarica*-emlékszámban,⁴ és a középkori dunántúli Szent László-ábrázolásokat áttekintő tanulmányomban.⁵ Miután az ide köthető írásos és képzőművészeti adatok az elmúlt tíz év alatt tovább gyarapodtak, valamint az 1996–2000 között, különösen a köztéri szoborállítások terén tapasztalható jelenségek,⁶ ismét fölvetették a részemről, hogy kibővítve, hogy néhány újabb szempont figyelembevételével és bevonásával ismét vállalkozzam az áttekintésére.

A veleméri Szentháromság-templom XIV. századi Szent László-freskója

„[...] Külön mezőben előbbre: Egy király, fején koronát tartó angyallal, szőke szakállal és vállán hermelinnel bélelt bíbor palástban, világos zöld szűk végig gombolt dolmányban, jobb kezében allabárd, [...]”⁷

A templom hajójának nívós középkori freskói közül az északi falon látható, egy mára már elpusztult 1378-as évszám alapján datált, Szécsi (Széchy) Miklós nádor (†1387) kegyurasága idején festett Szent László-falkép jelenlegi állapotában restaurált és erősen kiegészített.⁸ Legközelebbi ikonográfiai párhuzamai az 1358-tól kibocsátott aranyforintok;⁹ a Képes Krónika 46^{verso} és 47^{recto} lapjain látható miniatúrák;¹⁰ I. Lajos Cattaróban veretett fillérei;¹¹ az aacheni ékszerek öntött oromzati figurái;¹² a cserényi (ma: Cerín, Szlovákia)

1. A veleméri (Vas megye) római katolikus templom Szent László-freskója. 1378.

Fénykép: Makky György

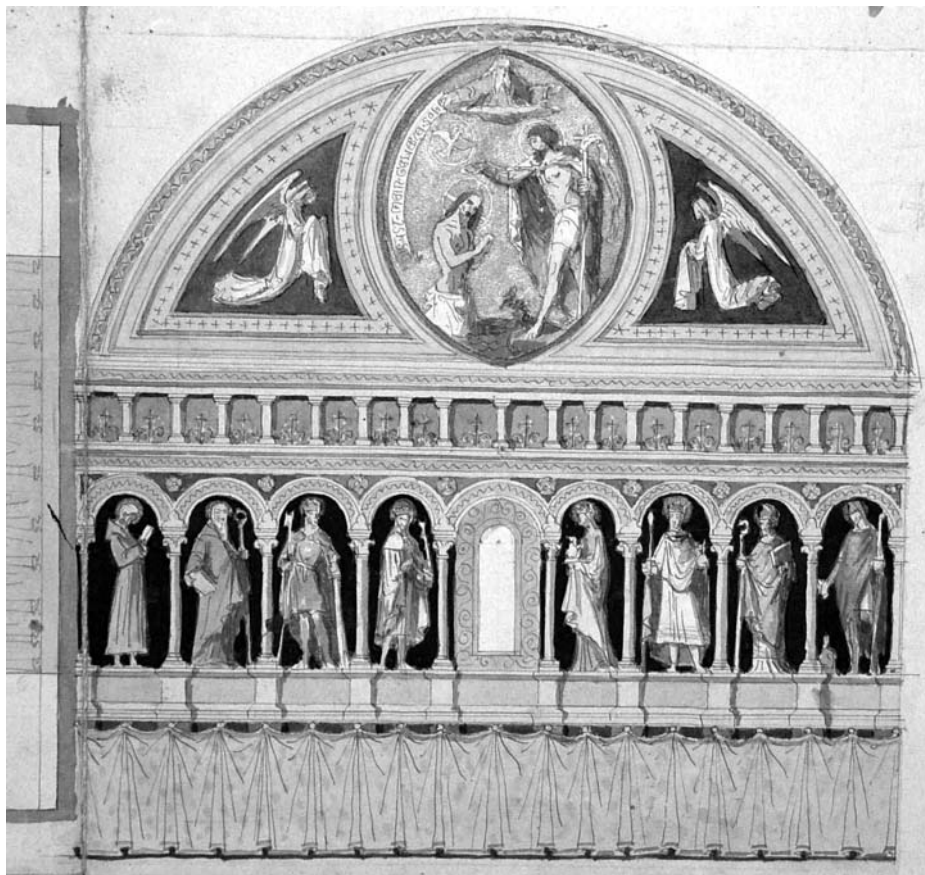
2. A Háromkirályok imádása-jelenet Szent Lászlóval és Szent Miklós püspökkel a veleméri templom északi faláról. Idősebb Storno Ferenc helyszíni fölmérése, 1863. Papír, toll, akvarell. SSMSty, S. 84.161.1. (76. vázlatfüzet, 11. lap) Fénykép: Farkas Dániel

Szent Mártonról elnevezett (Kostol Svätý Martin), római katolikus plébánia-templom freskója¹³ és a budai karmelita kolostor pecsétje,¹⁴ egyszóval a korszak – jelenleg ismert – Szent László-ábrázolásai. Közéjük tartozott még a váradi székesegyház előtt álló, Márton és György szobrászok viaszvesztéses technikával 1370–1372-ben a váradi székesegyház elé készített aranyozott bronzszobra, mint a korszak önálló Szent László-ábrázolásainak alighanem a legfontosabb mintaképe.¹⁵ A veleméri falkép legközelebbi párhuzamának, mai tudásom szerint (és egyéb összekötő láncszem hiányában) a *Képes Krónika* főntebb említett Szent László-miniatúrái tekinthetők.¹⁶

A veleméri Szent László-freskó (a templom többi falképével együtt) fölfedezését követően óriási revelációt keltett a hazai tudományos berkekben. Valóságos zarándoklat indult el a kis templomba. Főleg színházi scenikusok, díszlettervezők utaztak a nyugati határszélre. Fantáziájukat különösen megmozgatta a falkép, mert hajdani magyar lovagi viseletet és fegyverzetet próbáltak meg rekonstruálni vele a történelmi tárgyú előadások hiányos jelmez-tárának kibővítésére. Ha nem is ekkora eufóriával, de a régiségbúvárok is élénk érdeklődést tanúsítottak iránta. Az általuk oda hívott jeles képzőművészek (például Telepy Károly) pedig számos, máig sem nélkülözhető precíz helyszíni fölmérést, rajzot, akvarellt és vázlatot készítettek róluk.¹⁷

1863-ban, vagyis a veleméri és turnišcei falképek előkerülésének évében, a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága megbízta a bécsi székhelyű *Kaiser und Königliche Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* kultagjaként is munkálkodó „conservator”-át, idősebb Storno Ferencet a két templom freskóegyüttesének másolásával.¹⁸ A falképekről készült kópiákat 1864. december 28-án Rómer Flóris mutatta be a Magyar Tudományos Akadémián tartott előadásában illusztrációként.¹⁹

A megbízás ezzel az előadással voltaképpen maradéktalanul betöltötte feladatát és ezzel a záróaktussal be is fejeződhetett volna, de nem így történt. A veleméri Szent László-falkép továbbra is foglalkoztatta mind Rómer Flórist, mind pedig Ipolyi Arnoldot. Sőt az is megállapítható, hogy Ipolyi kifejezetten vonzódott hozzá, jóllehet – barátjával ellentétben – soha egyetlen önálló tanulmányt nem írt róla, csupán egy-két mondat erejéig, mintegy utalás, párhuzam gyanánt említette meg írásaiban. Számára ugyanis éppen ez a freskó jelenítette meg a legmarkánsabban Szent László középkori ikonográfiáját jellegzetes attribútumaival: lovagi viseletével, hatalmas bárdjával és kardjával, uralkodói mivoltára utaló széles hermelingallérú és -bélésű palástjával és az anyagi koronázás jelenetével. Bár ez utóbbi szertartás a *Képes Krónikában* is föllelhető, más mintaképként fölhasználható további – köztük a főntebb megemlített *Szent László lovagi díszben*-ábrázolással együtt – mégsem annak illusztrációi váltak számára fontossá. Persze ne felejtjük el azt sem, hogy a *Krónika* csupán 1867-es kiadása,²⁰ illetve 1876–1877-ben történt lemásolása után került csak be a köztudatba,²¹ míg a veleméri falkép már 1863-tól ismert volt.²² És ez utóbbi esztendő különös jelentőségű volt Ipolyi számára éppen

3. Idősebb Storno Ferenc: A rimajánosi (Gömör vármegye, ma: Rimavské Janovce, Szlovákia) római katolikus plébániatemplom szentélyének falképterve. Papír, toll, akvarell. SSMSGy, S. 84.42/3. Fénykép: Farkas Dániel

e koronázási aktus szempontjából, mert ebben az évben olyan nagy horderejű külpolitikai események történtek, illetve voltak még várhatók (például Ferenc József német császárrá koronázásának terve)²³ és olyan további évfordulókat ünnepeltek (például Hunyadi Mátyás megkoronázásának négyszázadik jubileumát), amelyek ismét rávilágították a figyelmet arra a rendezetlen közjogi anomáliára, hogy Ferenc József magyar királlyá koronázása még mindig nem történt meg; jöllehet a *Pragmatica Sanctio* sarkalatos határozata, illetve az 1790–1791. évi országgyűlés előbeszéde és első négy törvénycikke értelmében ez a szertartás a magyar közjog legalapvetőbb tételének számított. Az országgyűlés által megválasztott fejedelem köteles „uralkodása léptekor magát megkoronáztatni [...] A magyar király csak koronázás által lesz törvényes

magyar király, a koronázásnak pedig törvényszabta föltételei vannak, aminek elsődleges teljesítése maradéktalanul szükséges.”²⁴

A tizenöt éves abszolutisztikus kormányzás után Magyarország Apostoli Szent Koronájával történő királlyá választás még függőben lévő rendezése óriási horderejű közjogi problémává emelkedett, amely szinte állandó jelleggel és központi helyen szerepelt az 1860-as évek elején kiadott magyar és osztrák közjogi munkákban.²⁵ Knauz Nándor az *Aranybulláról* írt röviden.²⁶ *Októberi Diplomát* követően jelent meg Récsi Emilnek a pesti egyetem állam és közigazgatási jog rendes tanárának Magyarország közjogáról írt könyve. Récsi, amikor munkájában az állam területi integritása helyreállításának, valamint a magyar király megkoronázásának szükségességét hangsúlyozta, a nemzeti sérelmek szolgálatába állította a Szent Korona eszméjét.²⁷ 1863-ban adta ki Wentzel Lustkandl *Das ungarisch-österreichische Staatsrecht* című (idehaza hatalmas viharokat kiváltó) munkáját, amelyre válaszul jelentette meg Deák Ferenc 1865-ben az *Adalék a magyar közjoghoz* című alapvetését.

A koronázás; a legitim hatalom gyakorlása, azaz az 1849-ben detronizált Habsburg-ház, majd az új osztrák uralkodó, Ferenc József, némileg a törvényesen királlyá kent Salamon 1074 tavaszán történt lemondatására és I. László trónra kerülésével volt párhuzamba állítható. Ennek a legitimitás és az idoneitás elsőbbségét feszegető problematikája; a Szent Korona szuverenitása és az ezzel összefüggő alkotmányjogi küzdelmek nem maradtak hatástalanok Ipolyra sem, aki Rómerhez hasonlóan (és talán pontosan éppen emiatt), már ezektől az évektől kezdődően különös figyelmet fordított a koronázási jelvényeggyüttesre,²⁸ s aki aligha véletlenül választotta 1864-ben, a Magyar Tudományos Akadémia XXII. ünnepélyes közülésén felolvasott előadásának témájául éppen a szepeshelyi székesegyház XIV. századi falfestményének ismertetését Károly Róbert harmadik, immár legitim megkoronázásának jelenetével.²⁹ A kor eseményeire minden idegszálával érzékenyen reagáló Ipolyi előadásban lehetetlen nem észrevenni a rejtett utalást a jelen rendezetlen belpolitikai helyzetére, illetve a burkolt párhuzamot kora józan belátású, megbékélést kereső politikusai, jelesül Deák Ferenc és munkatársai, valamint a Szent Koronát Kán László erdélyi vajdától visszaszerző Tamás érsek és Henrik prépost között:

„[...] S nyilván ily nemes agyagból gyúrt férfi volt Henrik prépost is, mint az ország pacificatiojában és Károly trónja megszilárdításában előkelő szerepet vitt Tamás esztergomi érsek egykori korbátlónka, bizonyára ő is előkelő részt vett ezen törekvésekben főpásztorja oldala mellett.

Így alkothatta, mire 1316-ra a szepesi prépostságra lépett, magas érzettel a korszakias esemény emlékére, ezen jelentésteljes monumentalis művet, megdicsőítve benne Károly király s párthívei véggyőzelmét: kifejezést adva azon magasztos magyar egyházi és nemzeti hithagyománynak, hogy az ország védasszonya a Boldogságos Szűz pártfogása által, kinek sz. István felajánlotta országát és koronáját, nyerik a királyok a szent koronát, a mint a képen azt a Szűznek felajánlja az érsek, s a B. Szűz azt a uralkodó fejére teszi, örökítve egykori ura és főpásztorja Tamás érsek emlékét, kinek a kor eszményeiben, s Károly ügye véggyőzelmében a budai és rákosi országgyűlésen, s a szent koronának visszaszerzésében, valamint a királynak ismételt s végre a szent koronávali megkoronázásában a legnagyobb része volt. [...]”³⁰

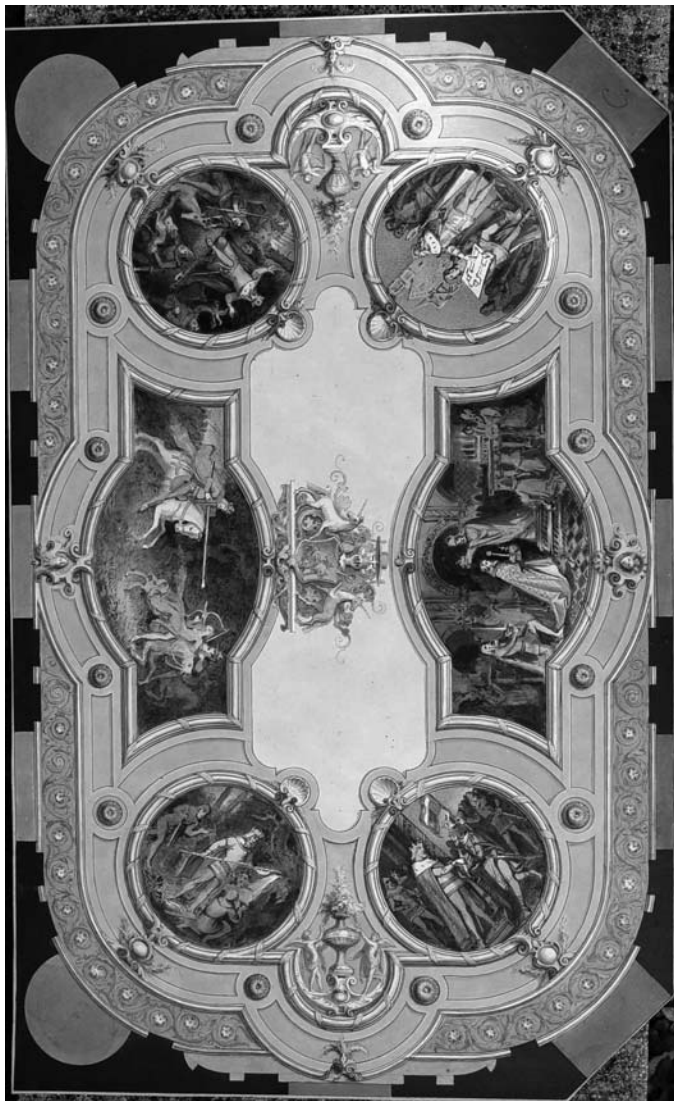
4. Idősebb Storno
 Ferenc: A túrócszent-
 mártoni római katolikus
 templom üvegablak-
 terve Szent László és
 Szent Miklós alakjával.
 Papír, akvarell. SSMSGy,
 S. 84.121/3.
 Fénykép: Farkas Dániel

E fölöttébb kényes és még megoldatlan történelmi szituáció miatt a veleméri falkép hirtelen politikai áthallásokkal lett terhelt és, ha meglehetően szerény és többszörösen áttételes módon is, de voltaképpen a kiegyezés legsarkalatosabb közjogi pontjához szolgáltatott némi szimbolikus képzőművészeti alátámasztást az ekkortájt ugyancsak elszaporodó Szent István korona, illetőleg országfőljánlás-kompozíciókkal együtt,³¹ amelyet majd az 1867. évi

törvénycikkek szentesítettek,³² s amelyet az 1867. június 8-án lezajlott koronázási szertartás realizált.³³

Ipolyi elvi útmutatása mögött azonban fölsejlenek egyéb indítékok is. IX. (Boldog) Pius pápa 1864-ben kiadott *Quanta cura* című enciklikája, majd az itáliai politikai helyzet miatt ellehetlenül I. Vatikáni Zsinat rendelkezései, köztük az infalibitás dogmája, amelyet Ferenc József nem engedett kihirdetni; az 1870. szeptember 20-át követő bizonytalan és meglehetősen kétségbejítő egyházpolitikai szituáció, amely idehaza úgyszólván minden téren, így az egyházi zenében és festészetben is érezte hatását, s a hagyomány általános megtorpanásában, kimerültségében, lesüllyedésében, illetőleg kiüresedésében nyilvánult meg.³⁴ És ez a folyamat érintette persze idehaza Szent László-ikonográfiáját is, amelyet utoljára a barokk katolikus restauráció tudott sikeresen megújítani aktuális mondanivalója révén, amelynek köszönhetően teljesen új, patetikus-apotetikus kompozíciós megoldások (vízfakasztás, pénzcsoda, Szent László fölajánlja rózsafüzéres kardját stb.) születtek. Ipolyi a veleméri Szent László-falképet tökéletesen alkalmasnak tartotta a szekularizálódó egyházi festészet igényes föltámasztására, de alkalmasnak tartotta a nemzeti egység és önbecsülés helyreállítására is, mert abban szerinte a magyarság lelkületének megnyilvánulása mutatkozik meg.³⁵ Mindent összevetve tehát, véleménye szerint egyedül ez, a szerinte egyszerre nemzeti, erkölcsileg felemelő és az esztétikai érzék fejlesztésére képes kompozíció felelt meg arra, hogy megújítsa vele saját kora vérszegény Szent László-ábrázolásait. Elképzelését mind közméltósági, mind egyéb fontos egyházi és világi hivatali pozícióiból fakadóan, vagyis például a Szent László Társulat és az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat elnökeként, akadálytalanul tudta érvényesíteni, illetve kiviteleztetni.³⁶

Ezekben az években idősebb Storno Ferenc éppen a soproni Szent Mihály-templom „stílszerű” restaurálásán dolgozott.³⁷ E munkálatok során elért látványos eredményei fölkellették a prominens hazai szakemberek elismerését, nevezetesen Ipolyi Arnold és Rómer Flóris barátságát, Samassa József egri és Simor János győri püspökök megrendeléseit, valamint lehetőséget kapott arra, hogy még intenzívebben bekapcsolódjék a hazai műemlékvédelembe is. Kruesz Krizosztom pannonhalmi főapát egy 1866-os soproni látogatása során megbízta a Szent Benedek-rendi főegyház már régóta időszerű helyreállításával. Storno 1867. október 7-én utazott Pannonhalmára. A több éven át elhúzódó, Askercz Éva és Dávid Ferenc által publikált,³⁸ mind az építészeti felújításra, mind a liturgikus berendezés és fölszerelés tervezésére vonatkozó nagy volumenű megbízatás egyik, a fönti tanulmányokban közölt ugyan, de mégis eléggé kevés figyelmet kapott, emléke az, az 1869–1870 között készült üvegablak-terv, amelyet Storno a Szent László-oltár fölé képzelt el, s amelyen a Szent frontális nézetű álló a kompozíciója teljes egészében a veleméri falkép nyomán készült.³⁹ E választás mögött határozottan tetten érhetők a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága által hat év-

5. Idősebb Storno
Ferenc: A nagyvárad
püspöki palota ebédlő-
mennyezete. Papír,
akvarell. SSMSGy,
S. 84.67.26
Fénykép: Farkas
Dániel

vel korábban kapott megbízatása a veleméri freskóegyüttes pontos, szakszerű lemásolására; a történész Paur János instrukciói, valamint Rómer Flóris és Ipolyi Arnold ikonográfiai koncepciója, amelyek nyomán gyökeresen és végérvényesen megváltoztatta saját korábbi, de szintén valamilyen középkori, illetőleg reneszánsz vagy barokk és némi utánajárással pontosan azonosítható, mintaképre visszavezethető Szent László-ábrázolásainak kompozícióját.⁴⁰

A veleméri és turnišcei falképekben továbbá egy olyan lehetőségeket is látott, amelyekkel saját, egyéni művészi ambícióit is kielégíthette; nevezetesen, hogy azok egyes jeleneteihez visszanyúlva, új műveket kreál. Ezt példázza az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat által 1868-ban meghirdetett, a kiexegyzés utáni légkörben különösen jelentőssé vált, műlappályázatra beküldött anyaga. Az aligha véletlenül éppen a koronázási szertartást, vagyis a magyar uralkodói legitimitást középpontba állító, *Történelmi események Szent László életéből*-sorozat nem csupán Storno historizáló munkamódszere miatt érdemes figyelemre, hanem elsősorban annak történeti háttere miatt.⁴¹ A *Szent László koronáztatása Székesfehérvárott; Ákos, a kun egy magyar hölgyet rabol el, kit Szent László üldözvén elfog és megöl; László magyar király a felajánlott német császári koronát visszautasítja* című kartonjain a központi témákat keretelő félköríves mezőkben a veleméri-falkép után készült Szent László-ábrázolások láthatók, míg a kun üldözésnél, amely a későbbiekben kisebb méretű sokszorosításban is terjedt; a turnišcei-ciklus jelenetei köszönnek vissza.⁴²

Ilyen előzmények után tervezte meg a Pannonhalmára a Szent László-oltárt, amelyet csakhamar újabb megbízások követtek. 1869. április 15-én Kubinyi Ágoston és Rómer Flóris a Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottsága nevében fölkérte Stornót, hogy „Magyar és Erdélyország műemlékeit rajzolja, felmérje, főleg pedig az előforduló falfestményeket másolja”.⁴³

Hét évvel később a Gömör vármegyei Jánosi (ma: Rimavské Janovce, Szlovákia) Jézus megkeresztelése titulusú plébániatemplom szentélyének kifestésére kapott fölkérést,⁴⁴ amely Rómer Flóris gondosan kimódolt falfestészeti programja szerint készült el.⁴⁵

Rómert – Ipolyi nyomatókos támogatására – 1876-ben nevezték ki jánosi címzetes apátnak,⁴⁶ aki beiktatása után szinte azonnal hozzálátott, részben saját költségén, annak stílszerű restaurálásához.⁴⁷ Jelen megbízása egy olyan, több mint egy évtizedes együttműködést koronázott meg, amely munkakapcsolat éppen a veleméri falkép fölfedezésétől datálódott, s amely mindkettőjük számára valamiképpen fordulópontot jelentett.⁴⁸ Rómer éppen két évvel ezelőtt adta ki, az illusztrációs anyagát tekintve jórészt szintén Stornónak köszönhető *Régi falképek Magyarországon* című könyvét, amely tudományos pályájának egyik legkiemelkedőbb szellemi teljesítménye lett, s amely kötetben egyébiránt igen nagy teret szentelt a veleméri falképeknek is;⁴⁹ Storno műemléki pályafutása pedig éppen e helyreállítási munkákat követően vett még nagyobb lendületet.

A jelentősen átépített templomot 1876. február 2-án, melleleg napra pontosan tíz évvel Ipolyi Arnold nagyváradi püspöki kinevezése előtt, szentelték föl.⁵⁰ Impozáns falkép-együttesének ikonográfiai koncepciója középpontjában a mandorlába foglalt Jézus megkeresztelése és az alatta a sorakozó Szent István királlyal, Imre herceggel, valamint a veleméri falkép nyomán megfestett Lászlóval ókeresztény reminiszenciákat idéz. Együttesük kiegé-

szült további, eredendően a jezsuiták által bevezetett XVII. századi ábrázolási szisztémával, vagyis további szentekkel; jelen esetben a Szent Benedek rendjéből Adalberttel és Benedekkel; Erzsébet királynéra való finom szimbolikus utalással Árpád-házi Szent Erzsébettel; a templomot a tűzvészől megóvó Szent Flóriánnal, egyszersmind Rómer Flóris védőszentjével; magával a címzetes apáttal; Storno Ferenc patrónusával, azaz Assisi Ferencsel; valamint a Magyar Királyság közjogi képviselőire, nevezetesen I. Ferenc József magyar királyra és Trefort Ágoston magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszterre utaló feliratokkal.⁵¹

A veleméri falkép fölhasználására a következő adatot 1878-ból ismerem. Ismételt alkalmazása annak kapcsán vetődött föl újra, hogy Carl Geyling a bécsi Votivkirche egyik ablakára egy olyan Szent László-kompozíciót készített, aki hagyományos bárdja helyett buzogányt tart kezében. Ipolyi azonnal nyomatékosan tiltakozott e „germános” ikonográfia ellen, s az ekkortájt restaurálandó budavári koronázási- (Mátyás-) templom üvegablakaira tervezett magyar szentek közül László alakját a leghatározottabban a veleméri freskó alapján írta elő.⁵²

Bár a Nagyboldogasszony-templomba végül nem Strono tervei, illetőleg e középkori freskó nyomán készítették el Szent Lászlót ábrázoló üvegablakot;⁵³ addig első püspöki székhelyén, Besztercebányán a Boldogasszony-vártemplom (1771-től székesegyház [ma: Banská Bystrica, Kostol Pani Marie. Szlovákia]). 1477-ben épült Szent Borbála-kápolnájában és az Árpád-házi Szent Erzsébet-(kórház) templomában már maradéktalanul sikerült megvalósítatnia elképzelését a művész hathatós közreműködésével, aki terveirez több hazai középkori mintaképet is figyelembe vett, illetve fölhasznált.⁵⁴ A székesegyház Szent Borbála-kápolnájába, ahová végakarátának megfelelően Ipolyi szívét is eltemetik majd, a templom előcsarnokának XV. századi freskóegyüttese⁵⁵ nyomán festette meg al secco technikával a magyar királyszen-teket,⁵⁶ míg a templom egyik üvegablaknál már a veleméri falkép nyomán formálta meg Szent László alakját, némileg módosítva csupán annak eredeti kompozícióját.⁵⁷ Az egyik ablakban a mecénás püspök is látható teljes főpapi ornátusban, akit viszont Storno a túrócszentmártoni (ma: Martin, Szlovákia) római katolikus plébániatemplom egyik sokszor publikált falképe, Donch mester térdeplő, feliratszalagot tartó alakjához „igazított”, mindössze annyi különbséggel, hogy ezen „DEUS et PATRIA” jelmondat olvasható.⁵⁸

A veleméri Szent László-falkép visszaköszön még a város Árpád-házi Szent Erzsébet-templomának szentélyében és annak egyik ablakán is. A műemlékes berkekben élénk figyelemmel kísért, részben a püspök saját költéségén végzett⁵⁹ példamutató helyreállításokat nem csupán Ipolyi propagálta egy díszes kötetben,⁶⁰ de a szakemberek is elismerően nyilatkoztak róla:

„Ejtsünk még néhány szót a sz. Erzsébet egyházzól, melynek ablakfestményei tervezeténél szerzőnk, igen helyesen nem annyira a történehetűséget tartá szem előtt, mint inkább az egyházi ikonographiának hagyományos szabályait. A középső részt hat magyar szent álló képe foglalja

el, két oldalt térdelnek Károly Péter a középkori művészi és polgári öltönyben, mint alapító, s Ipolyi püspöki díszben, mint adományozó. A donatorok fölötti tér, kályha-tábla ablakban van kirakva, mi a mellett, hogy izléstelen, még a gothica alaptételeivel is ellenkezik, a mennyeiben a középkori művész képzelme, minden parányi tér tipikus betöltésére irányult.

Egyébiránt a festmények többi része, sz. Erzsébet alakja kivételével sikerültnek mondható. Erzsébet jobbján könyvet, baljában rózsákat tart. Az utóbbi helyén van, mert a legenda érdekesebb részére vonatkozik, de nem tudjuk, mit keres kezében a könyv, mellyel Krisztus, az egyházi atyák s csak szükségből, nagy ritkán ábrázoltatnak nők. Végre a szent pártfogó fejdíszre egészen elűt a többiétől. A korona, mely nincs indokolva, miért hasonlít a lombardiai vagy vaskoronához, csak a feje búbján van, mint a magyar menyecskek főkötője. Ez nem áll összhangban István, László és Margit egyenesre föltett, stylizált liliomos koronájával. Még a porosz-Marburgi egyház remekműű szobrán is, az ékköves diadém vízszintes vonalban koronázza a szent hölgy fejét.”⁶¹

Ipolyi a besztercebányai renoválásokat követően a Körmöcbányán (ma: Kremnica, Szlovákia), Túrócszentmártonban,⁶² Privigyén (ma: Prievidza, Szlovákia) és Bajmócon (ma: Bojnica, Szlovákia) végeztetett helyreállítási munkálatokat. A túrócszentmártoni Szent Márton (Svätý Martin) tiszteletére szentelt plébániatemplom nem éppen zökkenőmentes restaurálásáról az *Egyházművészeti Lap* értesítette olvasóit szinte hónapról hónapra:

„A *turóc-szt-mártoni* (besztercebányai egyházmegye) plébánia-templom számára *Kratzmann Ede* műtermében két csinos üvegfestmény készül. Az egyik sz. István királyunkat ábrázolja álló helyzetben, s alatta az ország címerét; a másik sz. Lászlót, a veleméri falfestmények tipicus fölfogása szerint, alatta a donator-püspök, *Ipolyi Arnold* ő excellentiája főpapi címerével, kinek költségén és felügyelete alatt az egész templom restaurálva leszen. Ugyancsak e második ablakon látható a cartonokat készítő mester, *Storno Ferencz* monogramja. Mindkét alak igen ügyesen szerkesztett csúcsíves stílusú architektonikus mennyezet (*Baldachin*) alatt áll, alúl jegyzett neveikkel: (S. STEPHANVS és S. LADISLAVS). Az ablakok magassága 2'94 méter, szélessége 0'294 méter. E szindús üvegfestmények hűsvét táján készülnek el.”⁶³

1877-ben Lipovniczky István nagyváradai püspök (1868–1886) kinevezte Rómer Flórist kanonokká (*stallum litterae*) egyházmegyéjébe, majd ezt követően megbízta a nagyváradai (ma: Oradea, Románia) barokk székesegyház festészeti programjának kidolgozásával és annak előkészítési munkálataival.⁶⁴ Rómer 1878-ban Storno Ferencet kérte föl a kivitelezésre.⁶⁵ Ekkor kapott megbízást az érseki palota dísztermének kifestésére is. A legutóbbi restaurálásakor letakart, s tudomásom szerint jelenleg még nem látható, hússzor húszonég méter alapterületű díszterem mennyezetére Lipovniczky címere köré barokkizáló kartusokba foglalva a következő jelenetet komponálta meg Storno Szent László históriájából és egyházi szerkesztésű legendájából: Szent László és a kun küzdelme; a koronázási szertartás, a váradai székesegyház alapítása, a keresztes hadak fővezéri botjának átadása, a vízfakasztás, Szent László imájára éhező katonáinak megjelennek a vadak.⁶⁶ A Patachich Ádám-kori díszterem mennyezetképeinek grandiozitását föléleszteni szándékozó Storno e falképekkel utalt mind a püspökség történetének legkiemel-

6. Idősebb Storno Ferenc: Részlet az alsúti (Fejér megye) kápolnába tervezett harangról Szent László alakjával. Papír, toll. SSMSGy, S. 84.3/145.

Fénykép: Farkas Dániel

7. (Idősebb Storno Ferenc:) Szent László a Szent Koronát tartó herolddal. Vázlat. Jelzés, évszám nélkül. Papír, toll. SSMSGy, leltári szám nélkül. Fénykép: Farkas Dániel

8. (Idősebb Storno Ferenc:) Szent László Szent István sírjánál. Vázlat. Jelzés, évszám nélkül. Papír, toll. SSMSGy, leltári szám nélkül. Fénykép: Farkas Dániel

kedőbb eseményeire; utalt I. László király életének közismert mozzanataira és csodáira; de utalt velük a terem funkciójára is, amit ebédlőnek is használtak. Az egyes jelenetekhez (a székesegyház építése) barokk grafikai előképeket (Binder János Fülöp) használt, a kerlési ütközetnél a zsegrai plébániatemplom Szent László-falképciklusának reminiszenciái rémlenek föl, de leggyakrabban a turnišcei középkori templom freskói voltak mintaképei, és a főhős minden alkalommal a veleméri Szent László-falkép viseletét hordta.⁶⁷ A reprezentatív együtteshez voltaképpen az egy évtizeddel korábbi műlapjait használta, pontosabban azokat nagyította föl.

1878-ban, vagyis éppen a veleméri Szent László-freskó készültének ötszázadik évfordulóján kereste föl a várost katonai körútja során a magyar honvédség főparancsnoka, Rómer Flóris egykori tanítványa, Habsburg József főherceg, aki viszont (föltehetően Rómer ajánlására) meghívta Stornót családi birtokára, Alcsútra az udvari kápolna teljes berendezésének megtervezésére, ami magában foglalta a falképek ikonográfiai koncepciójának (dekoratív ornamentika és bibliai témák) összeállítását, az ablakok, a mozaikpadló kivitelezését, valamint a bútorzat megtervezését.⁶⁸ Az 1882. augusztus 6-án Simor János bíboros, hercegprímás, esztergomi érsek által koncelebrált mise keretében fölszentelt épület valamennyi berendezési és fölszerelési darabja egyéges neoromán stílusban készült. Storno csupán egy helyen tért el ettől, a kápolna harangján, ahol az egyik figurális öntvény Szent Lászlót ábrázolja a veleméri falkép nyomán.⁶⁹ Alakja azért merülhetett föl, mert a középkorból egyetlenegy hasonló ábrázolására sem sikerült rábukkanni, még Rómer Flóris 1862-ben megindított széleskörű gyűjtőmunkája után sem.⁷⁰

Ekkorra már e freskó a föltárásáról szóló legelső beszámolók, Arany János értekezése,⁷¹ Rómer Flóris falfestészeti corpora⁷² és mindenekelőtt a Stornóféle Szent László-replikáknak köszönhetően szervesen beépült a tudományos élet vérkeringésébe, az Ipolyi-Rómer-Storno neve által fémjelzett historizáló műemlékvédelmi gyakorlatba, amelyre a kiegyezést követő konzolidált időszakban azért volt még továbbra is szükség, mint erre Ipolyi Kassán 1878-ban egy nagy ívű, sokszor és sokat idézett eszmefuttatásában rámutatott, hogy tovább erősítse vele a nemzeti öntudatot:

(„De ami ebben ismét nemzeti történetünkre nevezetes, az, hogy a rendes egyházi, iconographiai szent képkörökön is túlmenve, amint nemzeti szenteink legendáit sűrűn és mindenfelé festé, emellett még szent királyaink és hőseinknek történetét és hősmoandáját is valódi történetfestészettel megörökíté. Egész képsort ismerünk immár hazánk templomaiban, melyek nagy falfestményeikben amint gyakran előállítják Szent Istvánt és Szent Lászlót, úgy nevezetesen, utóbbi királyunknak nemcsak életét és legendáját, hanem nemzeti eposzát is, a kun hadak felett vívott diadalainak cserhalmi epizódját, a kun vezérrel az elrabolt leányért vívott párbaját, s annak megmentését a legnépiesebb felfogással s alakítással adják elő. Csak minap fejtették ki így ezeket a mérszréteg alól, az ország egyik végétől a másikig, Turnicsén, Zala szélén, és Zsegrán, Szepesben, Marosvásárhelyt és Nagyszebenben, Erdélyben. Sőt itt lappang még nyoma Önöknél, Szent Mihály kápolnájuk érdekes falfestményeiben. Mennyi enyészhetett el ebből és mennyi lappanghat még másutt, midőn a felfedezettek nyomait is csak az ország végszélein ta-

láttuk fel! Így bírjuk azonban e művészetünk előbbi korából Szent István és Szent László nevezetes tempera tábla-festvényeit is a szepes káptalani oltárképeken. De, hogy e nemzeti védszeneteket képből és szoborban, úgyszólván, minden falu egyháza bírta, azt máig mutatják nemcsak az emlékek, hanem a hagyományos gyakorlat is. Alig van máig oly idegen népű és nyelvű vidék hazánkban, melynek templomaiban ne léteznék azok szobra vagy képe. E nemzeti kegyelet első szent királyaink iránt, melyet a képző-művészet annyira fokozott, kétségtelenül oly lélekemelő és megható jelenség, mellyel egy népnek nemzeti szentjei kultusza sem hasonlítható össze. Mily halvány ehhez képest, például a német népnél a Szent Károly tisztelete, vagy az osztrákoknál a Szent Lipót fejedelemé! sőt még a francia Szent Lajos-kultusz sem emelkedett volt ily magasra s általánossá nemzeténél, mint nálunk Szent István és László, de sőt Szent Imre s Erzsébet tisztelete. Miben, kétségtelenül, sűrű művészeti képzésöknek nagy része volt.”⁷³

Az élénk visszhangot kiváltó programra Czobor Béla reflektált érdemben a Szent László Társulat következő évben tartott ülésén, akire Ipolyi beszéde „döntőleg iránytadó befolyást gyakorolt.”⁷⁴ A lehanyaglott egyházi festészet okainak föltárása után, áttért a stylszerű helyreállítás és a konzerválás fontosságára, amely 1867 után idehaza is örvendetes lendületet kapott:

„[...] Nem újítási viszketeg, különcködő régieskedés vagy merő külsőségeken való kapkodás szédíti el elménket s mondatja ki velünk a sokak által meg nem értett igazságot, hanem az ellazult, a keresztény szellem ihletétől csaknem teljesen megfosztott közélet szemmeltartása, melybe ezen magukban véve csekély és külsőségeknél látszó intézkedések útján reménylünk, a hajdan velök járt szellemet, jobb erkölcsöket és bensőséget önthetni. A szépművészetek mindenképp kifolyásai a vallásos meggyőződésnek és hű tükre a népek szellemi életének: felvirágoztatásuk által szellemi ébredést és társadalmunk minden rétegében jobb irány felé való lendülést várhatunk. [...] Kiváló elismeréssel szólhatunk azon műalkotásokról, amelyekhez jeles hazánkfiának, *Storno Ferencz*nek neve fűződik. A pannonhalmi főmonostoregyház, melyet a benecések műszerrel főpátiának, dr. Kruesz Krizosztom áldozatkész ügybuzgalmának köszönhetni jelen restaurált alakjában; továbbá besztercebányai egyházi műemlékek legnagyobb része, melyek a hazai egyházi múarchaeologiai tanulmányok mestere, a besztercebányai püspök költségén állíttattak helyre, az ő bámulatos szakértelmével lettek újáteremtve. Főleg az utóbbi helyreállítási munkálatok nevezhetők minta- és példányszerűeknek, mert a maecenás főpap tollából egyidejűleg beható műtörténeti leírás jelent meg róluk, mely hasonnemű restaurálásoknál segéd- és útmutató munka gyanánt szolgálhat. Kimerítően tudósít bennünket a fényes kiállítású monographia a besztercebányai egyházi műemlékek műtörténeti fontosságáról, a helyreállítási munkálatokról stb, melyek a művészetek kedvelőire nézve éppoly könnyen érthető módon adatnak benne elő, mint amily tanúlságosan és élvezetesen a szakférfiak számára.”⁷⁵

Részben ezt a megújulást kívánta szolgálni az általa szerkesztett *Egyházművészeti Lap*ban megindított *Magyar ikonographia*-sorozattal is, a magyar szentek középkori ábrázolásainak szisztematikus földolgozásával, mintegy inspirációt, követendő előképeket nyújtva a témában teljességgel tájékozatlan kortárs művészek számára. Az ide szánt tanulmányok közül azonban csak az ekkortájt ismételten megsürgetett szentté avatási eljárása miatt aktuálissá vált Árpád-házi Boldog Margit,⁷⁶ és (ugyancsak nem véletlenül) Árpád-házi Szent Erzsébet⁷⁷ ábrázolásairól íródtak összefoglalások. A Szent László ikonográfiájáról szóló publikáció (Szent István királyéhoz és Imre hercegéhez hasonlóan) azonban (amelyben minden bizonnyal kitüntetett

helyre került volna a veleméri falkép) már nem készülhetett el a folyóirat megszűnése miatt.⁷⁸

Azról azonban még értesülhetünk a lapból, hogy a Storno által megkezdett pannonhalmi bencés főmonostor keresztfolyosójának restaurálása tovább folytatódott 1884-ben is, de „A ritka műgonddal járó helyreállítási munkálatok több évet fognak igénybe venni, illetve több évre fölosztva teljesítetnek. A pannonhalmi főapát, dr. Kuresz Kriszosztom öxciája bőkezűsége egyik legbecsesebb műemlékünk fönmaradását biztosítja a szent-mártoni keresztfolyosó stylszerű restaurálása által.”⁷⁹ A keresztfolyosó Szent László-üvegablakát Strono a veleméri falkép alapján tervezte meg.

Azról is értesülhetünk továbbá még belőle, két évvel később, hogy a Császka György szepesi püspök által restaurálandó XV. századi felkai úrmutatóra szánt magyar királyszentek öntött szobrocskáit milyen módon kell korhűen megformálni:

„Sz. István szobrocskájának mintázásánál figyelmébe [ti. az ötvösnek] ajánlottuk Storno Ferenc azon alkotását, melylyel a besztérczebányai vártemplom hiányzó consolát létrehozva, történeti alakjaink sorozatát szerencsésen kiegészítette. [...]

Sz. László királyunkat daliás alakjában véltük leghelyesebben ábrázolandónak. Míg sz. István királyunk palástban, fején koronával, jobbában joggal, baljában világmával fog ábrázoltni: addig a cserhalmi ütközet hőst vértvezve, jobbában harci bárdal vagy szekerczével, mely az egész középkoron át ikonographiai symbolumává lön a szent királynak, fogja mintázni a művész. Nagy mulasztást követtünk volna el, ha nem figyelmeztettük volna az ötvöst a nagyváradi herma figyelembe vételére, melynek vonásait – amennyiben az alak kicsided arányai engedik – tekintetbe is fogja venni a mintázó mester. [...]”⁸⁰

Bár az instrukciókban, a Győrött őrzött fejeklyetartó hermát leszámítva, nem esik szó más, konkrétan a fölhasználandó előképről; a legfontosabb mintakép ebben az esetben is a veleméri falkép volt. Ennek nyomán olyannyira „korhű”-re sikeredett László megformálása, hogy későbbiekben megtévesztett néhány szakembert is.⁸¹

A veleméri Szent László-falkép másolatai tehát folyamatosan terjedtek országszerte. A kor műemléki gyakorlatában korszerűnek és modernnek mondott, voltaképpen egy Gesamtkunstwerk helyreállítási gyakorlat azonban már a kezdetektől fogva problémákkal volt terhes, mert nem volt más, mint egy túlerőltetett, merev anakronizmus, s amely Strono művészi fejlődésében is határozott visszalépést jelentett. Ezzel persze már a kortársak némelyike is tisztában volt, de érdemi bírálatára csupán Ipolyi Arnold halála után kerülhetett sor. Keleti Gusztáv emlékbeszédében, amelyben az elhunynak az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat elnökeként betöltött szerepét méltatta; dilemmáit fejezte ki e módszer további alkalmazását illetően:

„Megjegyezték, hogy a történelmi festészetben is köztiszteletű volt elnökünk nem látja első sorban – a mint illenék – művészetünk átlagos színvonalának hatalmas emeltyűjét; hanem hogy azt csupán a hazai történet minden áron való illusztrálására, művészileg sokszor igen kedve-

9. Ifjabb Storno Ferenc: A sárbogárdi (Féjér megye) római katolikus templom főoltárának terve. Papír, toll. SSMSGy, leltári szám nélkül. Fénykép: Farkas Dániel

10. Stagl F.: A sárbogárdi római katolikus templom főoltára, 1894. Kartonra kasírozott albumin. SSMSGy, leltári szám nélkül. Fénykép: Farkas Dániel

zötlen feladatokra kívánja erőszakosan alkalmazni s így nem veszi figyelembe közművelődési viszonyaink azon középállomásait, sem átmeneti korszakunknak ama hézagait és nehézségeit, a melyekről épen a műveltebb érzésű és hazafiasabb lelkületű magyar művész, mint legbensőbb és szemérmesen titkolt bajainkról, csak ritkán és kelletlenül nyilatkozik.

Az ily szakszerű belkérdésekbe való avatkozást – tudvalevő – hogy a művészek sehol szívesen nem veszik. S ki vehetné ezt rossz néven tőlünk, a ki tudja, hogy testületképen is hírhedt fegyelmetlenségük a gondolkodásmód bizonyos függetlenségén és az individualitás erősebb fejlettségén alapszik. A művészember belértéke külön egyéniségében tetőzik és semmivé lesz, ha individualitását lemond, vagy ha ennek lényegéből áldozatokra kényszerítik.

Ők ugyan nem róvták fel bűnül a nagyrabecsült püspök-elnöknek a közösen óhajtott cél megközelítésében tanúsított türelmetlenségét. Tisztelettel meghajlunk művészapostoli küldetése előtt – mondá egyikök – de az a győzelem, melyre bennünket sarkal, bár édes volna, még sem olyan gyümölcs, mint az a szép ananász, melyet mesterségesen sűrített napfényvel érlel szt-keresztí üvegházában. Miről sem tudva, csak más szavakban ugyanazon benyomásnak adott kifejezést, melyet a *Magyar Mythologia* rég porló, s talán egyetlen komoly bírálója vet Ipolyi szemére: „mintha élő virágok hiányában – úgymond – csinált virágokra tartana tarlózatot”.⁸²

Keleti kritikája egy jöttányit sem befolyásolta azonban Czobor Bélát abban, hogy 1886 után is következetesen ragaszkodjon a még Ipolyi által előírt ikonográfiai programokhoz, sémákhoz és természetesen idősebb Storno Fe-

renc személyéhez is. És a veleméri falkép ekkor, immár egyedül neki köszönhetően, egy újabb diadalútra indult és egy újabb karriert futott be.

A XIX. század utolsó évtizedében gőzerővel megindult műemléki helyreállítások, illetve az Ezredéves Történelmi Kiállítás programja különösen kedvezett újbóli megjelenésének, amelynek szervezésében és megalkotásában Czobornak mint előadónak meghatározó szerep jutott. Pulszky Károlyhoz hasonlóan, aki a Történelmi Főcsoport másik előadójaként gyűjtötte és cédulázta szorgalmasan a közelgő kiállításon bemutatni szánt alkotásokat.⁸³ Ezek között megtalálhatók, két teljes lapnyi terjedelemben, a veleméri „csúcsíves templom nagyérdékű falfrescói” is a Szent László-falképének említésével együtt.⁸⁴ A „csúcsíves csoport” együttesébe tartozó, Alpár Ignác által tervezett szepes-csütörtökhelyi kápolna felső emeletének egyik üvegablaka azután ennek alapján készült.⁸⁵ Illusztrációként szerepelt az évfordulóra kiadott reprezentatív kiadványokban és a Szilágyi Dezső által szerkesztett *Magyar Nemzet története* sorozat második kötetében.⁸⁶ De az sem volt véletlen, hogy éppen 1895-ben kezdtek hozzá a veleméri templom és falképei 1890 óta halogatott restaurálásához is, amelyek egyébiránt sem tűrtek már semmiféle halasztást.⁸⁷ Miközben ugyanis a Szent László-falképről készült másolatok a figyelem középpontjába kerültek, addig az eredeti freskó állapota egyre jobban romlott.⁸⁸ A falkép részben emiatt, részben még továbbra is a viselet miatt, részben pedig az akkor még a Szent László-falkép mesterének vélt Johannes Aquila személye miatt, ismét a művészettörténészek figyelmébe került.⁸⁹

ÖSSZEFOGLALÁS

A XIV. századi veleméri Szent László-falkép fölhasználása és átplántálása egy négyszáz évvel későbbi kor hívójének tudatába és vizuális memóriájába voltaképpen nem a historizmus és még csak nem is Ipolyiék leleménye volt. Megfigyelhető ez a jelenség a Szent középkori ikonográfiájában is. A fennmaradt ábrázolásainak zöme ugyanis már saját korában is egy-egy közismert alkotás leszármazottja volt. Erről a középkorban igen jól bevált és igen hatékonynak bizonyult módszerről fölélesztői azt remélték, hogy tökéletesen fog funkcionálni és tökéletesen elegendő lesz a XIX. század utolsó évtizedeiben is, s amelyhez Storno személye megfelelő garanciát nyújtott. A program végkimenetele azonban nem lehetett kétséges: zsákutcába torkollott, kudarcba fulladt. Az az ikonográfiai típus, amit fölélesztteni szándékoztak a veleméri falképpel ugyanis kánonná merevedve, csupán egyéni intenció és lelemény nélküli vérszegény, Székely Bertalannal szólva „nemesség és bensőség” nélküli másolatokat eredményezett, vagy Keleti Gusztáv főntebbi szavait idézve „csinálttá vált” vált a középszerű Storno kezén, s aki gyakorlatilag nem tett mást, mint azt, hogy szolgálai módon alkalmazta szinte valamennyi általa restaurált templomban a legkülönbözőbb műfajokban: falképeken, üvegablako-

kon, oltárokon, harangokon. Mindössze kisebb korrekciókat hajtott végre rajtuk. Az angyali koronázás jelenete például az 1863–1870 közötti években többször is fölbukkant Szent László mellett, a főntebb már érintett történelmi okok miatt. A kiegyezést követően, amikor a koronázás kérdése már nem volt közjogi probléma, mellőzte e jelenetet. László néha frontális nézetben, néha profilban áll. Kezébe hol hosszú, hol rövid nyelű; homorú vagy domború; olykor kifelé, olykor pedig befelé fordított pengéjű bárdot helyezett. Másik attribútumát, a kardot egyszer László elé, egyszer a háta mögé helyezte. Liliomos pártázatú koronája mindig nyitott, de ezt is variálta különböző középkori Szent László-ábrázolások nyomán. Arcvonásainál az eredeti freskó nagymérvű pusztulása miatt, gyakorta a győri Szent László-herma fiziognómiáját vette alapul. Csupán a széles hermelingallérú, a derékvonal alatt széles átbújtatott övvel összefogott világoszöld fegyverkabátot alkalmazta szigorú következetességgel. Néha reneszánsz, néha barokk környezetben helyezte el hősét. Címer a XIV. századi freskón egyáltalán nem volt. Miután azonban a XV. századtól a kettős keresztet országcímert is egy másik jellegzetes attribútumává vált Lászlónak; Ipolyiék ehhez is következetesen ragaszkodtak. A tárcsapajzsba foglalt címer többnyire a Szent lába alatt helyezkedik el, amely hol az Árpádok vágásos (sávozott) címere, hol „korhűen” egy pólyás változat, azaz Anjou-liliomokkal osztott, mint például a Zarában őrzött kelyhen, hol pedig kettős keresztet. Storno történelmi festészete e motívumok és elemek cserélgetése, variálása révén voltaképpen nem képviselt mást, mint a javító-rekonstruáló, a műemlék-restaurátor hagyományörzésnek a historizmusra oly jellemző gyakorlatát, ami végeredményben, még ha megkésve is, de betöltötte szerepét. Nagyobb változtatásokkal csupán akkor élt, ha egyéni művészi ambíciójának is engedett: temérdek vázlatán, vagy műlapjain, kivitelezésre sohasem került tervein.⁹⁰ A veleméri Szent László-falkép, illetve a turnišcei ciklus ezt a mechanizmust vizsgálva, ebből a nézőpontból is sokatmondó tanulságokkal szolgál.

Az idősebb Storno Ferenc által az 1863-tól a lehető legkonzekvensebben alkalmazott mintaképet fiai, ifjabb Storno Ferenc (1851–1938) és Storno Kálmán is fölhasználta, s szinte a művészcsalád kizárólagos szabadalmává vált.⁹¹ Az általuk is sorozatban gyártott fal- és üvegablak terveknek (Privi-gye, Harka [Győr-Sopron-Moson megye], Muzsla (ma: Mušla, Szlovákia) templomainak üvegablakai stb.) köszönhetően eléggé szép sikernek örvendett még a XX. század első évtizedeiben is, jóllehet ideje, időszerűsége ekkor már végképp lejárt.⁹²

A történet azonban még velük sem fejeződött be. Replikái és reminiszenciái a későbbiekben is föl-föltüneztek; 1995–2000 között pedig kifejezetten virulenssé váltak. Értékelésük egy külön tanulmányt igényelne⁹³ a falkép historiográfiájának földolgozásával együtt, amely a legelső, a *Vasárnapi Ujságban* közölt figyelemfölkelő híradástól kezdve⁹⁴ a lehető legbonyolultabb rekonstrukcióig és zavaros, fantazmagórikus eszmeifuttatásokig igen csak

terjedelmessé duzzadt az eltelt százötven év során.⁹⁵ Egy harmadik tanulmány pedig a restaurálásáról szólhatna, amelynek története szintén bővelkedett a fordulatokban. Ezek közé tartozott például az a meglehetősen szokatlan és tudomásom szerint példa nélküli eljárás, amikor 1968-ban Bozó Pál és munkatársai Szent László addigra jórészt megsemmisült arcvonásait a XV. századi sepsibesenyői Szent László-ciklusából kölcsönözve egészítette ki. Miután azonban az eredeti elpusztult, csupán a Huszka József által festett másolatot használták fel hozzá mintaképpül, de ezekből sem a helyszínen készített hiteles kópiákat,⁹⁶ hanem egy műtermében lényegesen átdolgozott akvarellmásolatát.⁹⁷

EPILÓGUS

E koncepcionális historizáló másolási tendencia Stornónál klasszisokkal kvalifikáltabb művészeknél is fölfedezhető. Például Than Mórnál (Magyar Nemzeti Múzeum, főlépcsőház falkép-fríze), Lotz Károlynál, de különösen Székely Bertalannál, aki Stornóhoz hasonlóan szintén bekapcsolódott a Műemlékek Országos Bizottságának falképfeltáró munkálataiba, s e kiszállások során látott emlékek nem maradtak hatástalanok művészetére.⁹⁸ Reminiszcenciájuk fölfedezhető például a budavári Mátyás-templom, a Halászbástyába, illetve a vajdahunyadi várba tervezett falképek vázlatainál, előtanulmányainál.⁹⁹

És persze nem a veleméri falkép volt az egyetlen középkori alkotás, amellyel megpróbálták hamvadó poraiból föléleszteni Szent László-ikonográfiját. Még három alkotásnál ragadható meg markánsan ez a reprodukálási szándék: a Győrött őrzött fejereklyetartó herma, az 1660-ban elpusztított váradi lovasszobor és *Képes Krónika* néhány miniatúrája esetében. És ez a hullám, amint ez a szándék már Ipolyi 1878-ban elhangzott nevezetes programbeszédéből is kiviláglott, nem csupán Szent László, hanem a többi magyar Szent ábrázolásait is érintette. A legmarkánsabban talán Árpád-házi Boldog Margit esetében követhető nyomon ugyanez a folyamat, ahol egy XV. századi színezett fametszet töltött be hasonló szerepet, mint a veleméri falkép, de már a XVI. századtól kezdődően, s vált hazai ábrázolásainak szinte egyetlen képzőművészeti forrásává.¹⁰⁰ Szisztematikus föltárásuk, földolgozásuk a XX. század derekáig, amely ebben az esetben összefonódott szentté avatásának szorgalmazásával is, legalább annyira izgalmas és hálás téma lehetne, mint a veleméri falkép recepciótörténete, amelynek teljes föltárásához, földolgozásához múlhatatlanul szükséges lenne még további kutatást végezni a Soproni Múzeum Storno-gyűjteményének még rendezetlen anyagában; a Soproni Múzeum Levéltárában; a Műemlékek Országos Bizottságának irataiban; a Besztercebányai és a Nagyváradi Püspökség e korszakra vonatkozó állagaiban; Ipolyi Arnold és Rómer Flóris hatalmas, máig kiadatlan

és több közgyűjteményben őrzött levelezésében. De ennek elvégzéséhez mindenekelelt egy olyan szemléletváltásra lenne szükség, amely a XIX. század második felének műemléki gyakorlatával szemben immár nem idegenkedve, vonakodva és fanyalogva áll, és nem szándékos pusztításként hajlandó csak minősíteni a benne résztvevők tevékenységét, hanem a korszak historizáló műemléki gyakorlatának szerves részeként.

JEGYZETEK

¹ A tanulmány eredetileg előadás formájában hangzott el az „Imitáció és kreáció”. *Másolat, replika, parafrázis a képzőművészetben a középkortól napjainkig* című tudományos konferencián. (Budapest, Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2004. október 29.) A publikált szöveg az előadás kibővített, jegyzetekkel ellátott változata. Az elkészítéséhez nyújtott értékes támogatását ezen a helyen szeretném megköszönni Gabrieli Gabriellának, Gombosi Beatrixnak, Nemes Andrásnak, Szőke Anikónak és Makky Györgynek. E helyütt szeretnék köszönetet mondani Teleki Kálmánnak is a tanulmány kéziratának nagyon gondos átolvasásáért, értékes tanácsaiért. Megjegyzései nagy segítséget jelentettek számos stilisztikai hiba kiküszöbölésében és egyes álláspontok tárgyilagosabb megfogalmazásában.

² A téma szakirodalma hatalmas. Az általam használt munkák: FÜSSY Tamás: IX. Pius pápasága. I–III. Budapest, 1878–1880; A Syllabus. IX: Pius pápa „Quanta cura” enciklikájának ismertetése, kiindulva VI. Pius pápa „Auctores fidei” kihirdetésétől. H., n., 1934. Kézirat. (Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Hittudományi Kar); MARTINA, Giacomo S. J.: Pio IX (1846–1850). Roma, 1974; TÖRÖK József: IX. Pius pápa. Szeged, 1992. (A XIX. század pápái) [Vetés 20.]; AUBERT, Roger: Il pontificato di Pio IX (1846–1878). I–II. Torino, 1994; CANDELORO, Giorgio: Storia dell'Italia moderna. Le origini del Risorgimento. Milano, 1994. 124–135; PETE László: Habemus Papam. IX. Pius megválasztása. Századok 138. (2004) 704–718; SINKÓ Katalin: Munkácsy vallásos képei és a századvég. In: Munkácsy a nagyvilágban. Munkácsy Mihály művei külföldi és ma-

gyar magángyűjteményekben. Szerkesztette GOSZTONYI Ferenc. Budapest, 2005. 61–64. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai, 2005/1.)

A XIX. század második felének magyar egyházpolitikai helyzetéről: ZELLER Árpád: A magyar egyházpolitika 1847–1894. A vallásszabadság, a polgári házasság, a katolikus autonómia, az alapok, az alapítványok s egyéb egyházpolitikai kérdések történelmi fejlődése hazánkban. I–II. Budapest, 1894; KEMÉNYFŰ K. Dániel: Ötven év egyházpolitikája. Esztergom, 1898; KOVÁCS Erazmus: A vatikáni zsinat visszhangja Magyarországon. Győr, 1943. Laurea. (Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Hittudományi Kar); KARÁCSONYI János: Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig. [Reprint kiadás.] Az előszót írta Csorba László, a bibliográfiai függelék összeállította Gazda István. Budapest, 1985. (Tudománytár); SÓLYMOS László Szilveszter O. S. B.: Kruesz Krizosztom (1865–1885). Budapest, 1990. 32–37. (Pannonhalmi főapátok I.); SÓLYMOS László Szilveszter O. S. B.: Kruesz Krizosztom levelei az I. Vatikáni Zsinatról. In: Uo. 207–220; SZÁNTÓ Konrád O. F. M.: A katolikus egyház története. II. Budapest, 1988. 359–360; Simor János emlékkönyv. Szerkesztette BEKE Margit. Budapest, 1992. (Strgonium antiquum 1.); Egyház és politika a XIX. századi Magyarországon. Nemzetközi történetes konferencia előadásai 1998. május 27–28. Szerkesztette HEGEDŰS András, BÁRDOS István. Esztergom, 1999; Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848–1918. Szerkesztette SARNYAI Csaba Máté. Budapest, 2001. (METEM Könyvek 29.)

- ³ Kortárs beszámoló: FRIEDMANN, O. B.: *Zehn Jahre österreichischen Politik 1859–1869. Tagenbuch zur Zeitgeschichte I–II*. Wien, 1879. Jól használható áttekintés a téma korábbi irodalmával: SZABAD György: *Forradalom és kiegyezés választóján (1860–1861)* Budapest, 1967; ZACHAR József: *Az osztrák-német liberális Alkotmánypárt és a politikai hatalom 1861–1881*. Budapest, 1981. [Különösen: 193–204.]
- ⁴ KERNY Terézia *Két főpapi mecénás. Adatok Zalka János és Ipolyi Arnold Szent László tiszteletéhez*. *Ars Hungarica XXII.* (1994) 117–124. [A témáról: 121–122.]
- ⁵ KERNY Terézia: *Néhány dunántúli Szent László ábrázolásról*. In: *Szent László király emlékei Dunántúlon. Tanulmányok*. Szerkesztette KERNY Terézia, MIKLÓSI SIKES Csaba. Sümeg, 2000. 70–72. (Múzeumi Füzetek 11)
- ⁶ Ide vonatkozóan vö. például: SALAMON Nándor: *Új Szent István-szobrok Nyugat-Pannóniában*. *Vasi Szemle LVI.* (2002) 3–23; WEHNER Tibor: *Budapesti kiállítás, országos beállítás. A Millenniumi monumentumok mustrája. Új Művészet XIII.* (2002/4.) 20–23; BOROS Géza: *A Himnusz szobra*. In: *Maradandóság és változás. Művészettörténeti konferencia. Ráckeve, 2000*. Szerkesztette BODNÁR Szilvia, JÁVOR Anna, LÓVEI Pál, PATAKI Gábor, SÜMEGI György, SZILÁGYI András. Budapest, 2004. 523–533; KLANICZAY Gábor: *Szent királyok feltámadása. Előadás a Central European University (CEU) által rendezett milenáriumi konferencián 2002. II. 22-én*. [Megjelenés alatt.]
- ⁷ A veleméri góth stílus, s használaton kívül álló templom falán található (fresco) festmények körülményes leírása. Gózon Imre levele a Vallás és Közoktatásügyi miniszternek. *Szentgyörgyvölgy, 1872. augusztus 14*. A Műemlékek Országos Bizottságának irattára (továbbiakban MOB Iratok), 1872/84. (Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal [továbbiakban KÖH] Tudományos Irattára) Kiadva: ZAKARIÁS János: *Iratok és képi dokumentumok Johannes Aquila festményeiről és Országos Műemléki Felügyelőség gyűjteményeiben*. In: *Johannes Aquila und die Wandmalerei des*
- 14. Jahrhunderts. Tagungsberichte und Dokumente aus den Sammlungen des Landesdenkmalamts / Budapest*. Redaktion Ernő MAROSI. Budapest, 1989. 152–154. [Idézett rész: 153.]
- ⁸ A Szent László mellett álló Szent Miklós püspök Szécsi Miklósról utal. A freskókat 1937-ben Kákay Szabó György, 1968-ban Bozó Pál, Deák Klára és Lente István restaurálta. Az 1930-as évekből származó, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Fényképtárában őrzött, 7452., 15161. leltári számú felvételeken jól látható, hogy Szent László arcvonásai már teljesen megsemmisültek, amit az 1968-as helyreállítás egészített ki. A Rómer Flóris által még regisztrált Árpád-házi Szent Erzsébet-, Szent István király- és Szent Imre herceg-freskók már elpusztultak. A falképek helyreállításáról: LENTE István: *A veleméri falfestmények helyreállítása. Magyar műemlékvédelem 1969–1970*. Szerkesztőbizottság: Dercsényi Dezső, Entz Géza, Havassy Pál, Merényi Ferenc. Budapest, 1972. 269–288. (Az Országos Műemléki Felügyelőség kiadványai VI.); LENTE István: *A veleméri középkori falfestmények restaurálástörténete*. In: *Velemér múltja és jelene*. Szerkesztette HORVÁTH Sándor. Velemér, 2004. 98–107. (vö. még 97. jegyzet!)
- ⁹ *Corpus nummorum Hungariae. II. Vegyesházi királyok kora. Összeállította RÉTHY László*. Budapest, 1907. 64 A-B (Magyar Egyetemes Éremtár) (Továbbiakban: CNH)
- ¹⁰ Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Cod. Lat. 404. folio 47^{recto} 300 × 210 mm. A miniatúra a leggyakrabban publikált ábrázolások közé tartozik, ezért még vázlatos irodalmi felsorolásától is eltekintek.
- ¹¹ CNH–II–104.
- ¹² Aachen, Münster (Szűz Mária) Déli, úgynevezett Magyar- vagy Szent László-kápolna. Arany, részben aranyozott ezüst. Öntött, vert, vésett, cizellált, zománcos munka, 22 × 16 cm. Újabbán 1381-re datálják. Fontosabb szakirodalma: Ludovici I. regis Hungariae sumptibus erectae capellae Hungariae Aquisgranensis (Aachen) memoria. H. n., é. n. [XVIII. század] (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kéz-

- irattára. Fol. Lat. 2569.); TÖMÖRY Edit: Az aacheni magyar kápolna története. Budapest, 1931. 56; K. É. [KOVÁCS Éva]: I. Lajos király címerei Aachenben. In: Művészet I. Lajos király korában 1342–1382. Katalógus. Szerkesztette MAROSI Ernő, TÓTH Melinda, VARGA Lívია. 1982. 107–108. Kat. 14; MAROSI, Ernő: Das grosse Münzsiegel der Königin Maria von Ungarn. (Zum Problem der Serialität mittelalterlichen Kunstwerke.) Acta Historiae Artium XXVIII. (1982) 10; G. V. [VARGA, Gábor]: Ungarischer Wappenschild als Buchschmuck. In: Bayern–Ungarn Tausen Jahre–Bajorország és Magyarország 1000 éve. Katalog zur Bayerischen Landesausstellung 2001. Oberhausmuseum, Passau. 8. Mai bis 28. Oktober 2001. Herausgegeben von Eszter ACZÉL, Evamaria BROCKHOFF, Wolfgang JAHN, K. Zsolt LENGYEL, Dieter RAUTHE. Augsburg–Regensburg, 2001. 37. Kat. I. 6. (Veröffentlichungen zur Bayerischen eschichte und Kultur 43/2001.) [Könyvtábla borítójaként értelmezve!]; T. I. [TAKÁCS Imre]: Két címeres ékszer. In: Sigismundus rex et imperator. Művészet és kultúra Luxemburgi Zsigmond korában 1387–1437. Kiállítási katalógus. Szerkesztette Takács Imre. Budapest, 2006. 101–102. Kat. 1.19.
- ¹³ A Szent Bertalan tiszteletére szentelt mellékoltár mellett, 160 × 100 cm. A templom falképei a XIX. század hetvenes éveiben még a mészréteg alatt voltak. A festményeket 1929–1931-ben, majd 1945–1946-ban Peter Kern tárta föl és restaurálta. Zolnay László egyik hipotézise szerint a Szent László mellett álló kis méretű lovak I. Lajos királlyal azonosítható, aki 1380-tól a Cserényt is magába foglaló véglesi váruralom ura volt: ZOLNAY László: Nézzük meg együtt a cserényi templom műemlékegyüttesét. Művészet XX. (1979/9) 28–31. A falképről újabban: SLIVKOVÁ, Mária: Mittelalterliche Wandmalerei in der Slowakei – ein nationales Kulturdenkmal. In: Christliche Kunst in der Slowakei. Redaktion: Slovenské národné múzeum. (Pamiatky a múzea [1996]) 23.
- ¹⁴ Az 1372-es pápai oklevélben említett kolostort I. Lajos és Łokietek Erzsébet anyakirályné alapította. Első ismert lenyomata 1494-ből ismert (Budapest, Magyar Országos Levéltár, Dl 93640.). Jóllehet a rajta lévő Szent László-ábrázolás a XV. század első évtizedeinek stílusát tükrözi, alighanem még az alapítás kori típust követi. Zöld viasz, függő, átmérője: 53 cm. Irodalma: TAKÁCS Imre: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Művészettörténeti tanulmány és katalógus a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete és a Budapesti Történeti Múzeum másolatgyűjteménye alapján. Budapest, 1992. 49–50. Kat. 7; REGÉNYI-KUND, Miklós: Die ungarische Konvente der oberdeutschen Karmelprovinz im Mittelalter. Budapest–Heidelberg, 2001. 41–45. (METEM–Bücher 31.)
- ¹⁵ Az 1660-ban elpusztított monumentumokról mindössze Joris Hoefnagel antwerpeni grafikus 540 × 690 mm méretű, utóbb egy emblémáskönyvbe beragasztott, meglehetősen sematikus, lavírozott tollrajza ismeretes (Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Handschriften- und Inkunabelsammlung. Cod. 9423. fol. 126^{verso}).
- ¹⁶ A falképekről legújabbban: JÉKELY Zsombor: A veleméri templom falképei. In: Velemér 2004. (8. jegyzetben i. m.) 108–122.
- ¹⁷ Az ide vonatkozó dokumentumok áttekintése: KERNY Terézia: Viselettörténeti adalékok a bántornyai freskók körül kialakult vitához. In: Johannes Aquila 1989. (7. jegyzetben i. m.) 129–133. A tanulmány leadása után tudomásomra jutott további képanyag felsorolása: KERNY Terézia: Szent László középkori tisztelete és ikonográfiája 1095–1630. Katalógus (Velemér, Turnišče). Kézirat. [Megjelenés előtt.]
- ¹⁸ Storno Ferenc / Sopron jelentése Senyeháza, Körmend, Óriszentpéter, Velemér Tótlak, Martyánc, Turnišče, Lenndva, Csák, Nedelic, Graz, Ódenburg tanulmányútjáról. Mellette a költéségszámolás, F. Storno, 1863. (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára, RAL, K 1283/3)
- ¹⁹ – –: Közintézmények, egyletek. A Magyar Tud. Akadémia ülése. Vasárnapi Ujság XI. (1864) 10; – –: Magyar Tudományos Akadémia. Budapesti Szemle XIX. (1864) 347. A

- Magyar Tudományos Akadémia Archaeologiai Bizottságához került Storno 76. vázlatfüzetének (Sopron, Soproni Múzeum, Storno-gyűjtemény [továbbiakban SSMSGy] S. 84161.1. [10–11 lap, 150 × 97 mm]) méretarányos akvarell, toll rajzai alapján fölnagyított másolatok 1945-ben megsemmisültek. A kópiákat RÓMER tíz évvel később kiadott falfestészeti kötetében közölte: Régi falképek Magyarországon. Budapest, 1874. (Monumenta Hungariae Archeologica III.) Az Archaeologiai Bizottság jelenleg föllelhető anyagában csupán a veleméri templom alaprajzának metszete és annak részletei találhatóak. (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára, Ms. 4407/102.) Rómer egyébként maga is készített ceruzavázlatokat a helyszínen: KÖH, Tudományos Irrattár. Rómer Flóris-hagyatéka. XI. útijegyzőkönyv. (Leltári szám: K. 651.) 61–67. lap [Velemér]; XIII. útijegyzőkönyv. (Leltári szám: K. 653.) 57. lap. [Turnišće]
- ²⁰ Marci Chronica de gestis Hungarorum ab origine ad annum MCCCXXX. producta [...] [Márk Kálti] recensuit Franciscus Toldy [...] versionem Hungaricam adiecuit Carolus Szabó. Pestini, 1867. Érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy idősebb Storno Ferenc, alighanem conservatori munkájából kifolyólag, már e kiadás előtt, 1864-ben készített a kódex miniatúráiról néhány rajzot: SSMSGy, S. 84.127.1. (43. vázlatkönyv) 75–79. lapok. Ceruza, papír, 185 × 120 mm
- ²¹ Bicsérdy-kódex. Őrzési helye: Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Font. Lat. 3922. A másolatról összefoglalóan: WEHLI Tünde: A Képes Krónika 19. századi másolata a Bicsérdy-kódex. Elhangzott az „Imitáció és kreáció”. *Másolat, replika, parafrázis a képzőművészetben a középkortól napjainkig* című tudományos konferencián (Budapest, Képzőművészeti Egyetem, 2004. október 29.).
- ²² A freskó népszerűségében természetesen az is közrejátszott, hogy jószerével az egyetlen ismert középkori Szent László-falkép volt abban az időben.
- ²³ 1863 nyarán Poroszország ellenállása miatt végül megbukott a Német Szövetség reformja és Ferenc József német császárrá koronázásának terve.
- ²⁴ 1723. I–II. Törvénycikk; 1790–1791. I–IV. Törvénycikk.
- ²⁵ A magyar királyi koronázás közjogi problematikájával Falk Miksa és Hajnik Imre foglakozott még behatóan ezekben az években. A témát érintő bibliográfiájuk közölve: SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I. Budapest, 1894. 94–101; IV. Budapest, 1896. 277–278. Értékes adatokat tartalmaz még ide vonatkozóan a Magyar Országos Levéltár Regnicolaris Levéltára *Sacra regni Corona* (N 48) állagának iratanyaga is. A korszakra nézve máig alapvető: BERZEVICZY Albert: Régi emlékek 1853–1870. Budapest, 1907; BERZEVICZY Albert: Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849–1965. I–III. Budapest, 1922. Újabb irodalma: SASHEGYI Oszkár: Abszolutizmuskori levelek. Budapest, 1965.
- ²⁶ Az Arany Bulla. H. n., 1861. Autográf. (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fol. Hung. 1154.)
- ²⁷ RÉCSI Emil: Magyarország közjoga, amint 1848-ig s 1848-ban fennállott. Pest, 1861.
- ²⁸ Ipolyi 1886-ban publikálta az 1880 május 9-én történt vizsgálat eredményeit *A Magyar Szent Korona és koronázási jelvények* (Budapest) címmel. Rómer önálló tanulmányt nem írt a regáliákról, de a hagyatékában található, a magyar koronáról írt tízlapos adatgyűjtése világosan mutatja, hogy szintén érdekelte az állami szimbólum. (Budapest, KÖH Tudományos Irrattár. Rómer Flóris-hagyatéka, XXI. csomag. K. 607.)
- ²⁹ IPOLYI Arnold: Magyarország középkori festészete emlékeiből. A szepesváraljai XIV. századi történeti falfestmény. Előadva a Magy. Tudom. Akademia XXII. ünnepélyes közülésén MDCCCLXIV. jan. 23. In: IPOLYI Arnold: Tanulmányok a középkori magyar művészetről. Szerkesztette VERŐ Mária. Budapest, 1997. 161–186. A falképet idősebb Storno Ferenc restaurálja majd 1873-ban.
- ³⁰ Uo. 172.
- ³¹ Szent István király XIX. századi koronafelajánlás kompozícióiról még nem született önálló ikonográfiai tanulmány. Néhány sajtóillusztrációt közöl: RÉVÉSZ Emese: Képi elbeszélés és popularizálás az 1850–1870 közötti sajtóban megjelent történeti képek

- alaján. Művészettörténeti Értesítő L. (2001) 165–166. Barokk előzményeiről vö. SZILÁRDFY Zoltán: Szent István király följánlásának attribútumai. Művészettörténeti Értesítő XLVIII. (1999) 71–85. A vízfakasztás képzőművészeti ábrázolásairól röviden: SZABÓ Júlia: Szent László a XIX. század magyarországi festészetében és grafikájában. In: A historizmus művészete magyarországon. Művészettörténeti tanulmányok. Szerkesztette ZÁDOR Anna. Budapest, 1993. 204. A XVI. századtól megjele-
nő témát önálló tanulmányban szeretném feldolgozni, teljességre törekvő katalógussal együtt.
- ³² 1867. december 21-i alaptörvények. In: Magyar Törvénytár 1836–1868 évi törvénycikkek. Budapest, 1896. I–II. Törvénycikkek.
- ³³ Dr. FALK Miksa: A magyar király koronázása. In: Koronázási Emlékkönyv. 1867. Junius 8. Természet után rajzolt 20 illusztrációval Kolarz, Kriehuber, Katzler és Jan-kótól. A szöveget írák: Falk Miksa tudor és Dux Adolf. Pesten, (1867) 11–32; DUX Adolf: az 1867-iki koronázás. In: Uo. 33–41.
- ³⁴ Ide vonatkozóan vö. például: Ipolyi Arnold elnöki beszéde, mellyel az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat” 1882. február 12-iki közgyűlését megnyitotta. II. és befejező közlemény. Egyházművészeti Lap 3. (1882) 69. Összefoglalóan: SZÉPHELYI FRANKL György: Vallásos festészet. In: Művészet Magyarországon 1830–1870. Tanulmányok. Szerkesztette SZABÓ Júlia, SZÉPHELYI FRANKL György. Budapest, 1981. 81–82.
- ³⁵ Ipolyi ikonográfiai törekvéseiről: DÁVID Katalin: A magyar ikonográfiai kutatás problémái. In: Ipolyi Arnold emlékkönyv. Halálának századik évfordulója alkalmából az esztergomi Keresztény Múzeumban 1986. december 12-én rendezett emlékülés anyaga. Szerkesztette CSÉFALVAY Pál, UGRIN Emese. Budapest, 1989; VÉGH, János: Arnold Ipolyi und die Anfänge der Ikonographie in Ungarn. In: Kunsthistoriographien in Ostmitteleuropa und das Nationale Diskurs. Herausgegeben von Robert BOZN, Alena SJANATKOVÁ, Adam S. LABUDA. 2004. 192–199.
- ³⁶ UGRIN Emese: Ipolyi Arnold szerepe és tevékenysége a magyar képzőművészeti életben a kiegyezés után. In: Ipolyi Arnold emlékkönyv 1989. (35. jegyzetben i. m.) 82–92.
- ³⁷ Idősebb Storno Ferenc önéletrajza. (SSMSGy, Storno-Levéltár. 3. doboz, 8. csomag. Leltári szám nélkül.) Magyar Nyelvű kiadása: Askercz Éva: Id. Storno Ferenc önéletrajzi feljegyzése 1868-ból. [Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta, fordította ASKER CZ Éva.] Soproni Szemle 51. (2000) 187. (A Szent Mihály-templom tervei a Storno-gyűjteményben az S. 84.95.1–271. leltári számon találhatóak.)
- ³⁸ DÁVID Ferenc: A pannonhalmi főegyház múlt századi helyreállításáról. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonhalma 1000 éve. II. Szerkesztette TAKÁCS Imre. Pannonhalma, 1996. 162–181; ASKER CZ Éva: Storno Ferenc Pannonhalmán. In: Mons Sacer 1996. (i. m.) 182–192.
- ³⁹ SSMSGy, S. 84.78/178. Közölve: ASKER CZ 1996. (előző jegyzetben i. m.) 184., 188. Egyéb pannonhalmi ablak és festmény tervei és vázlatai: SSMSGy, S. 84.78/204., 216–347.
- ⁴⁰ Storno 1863 előtt készített Szent Lászlót ábrázoló alkotásai körül igen sok a még megoldatlan probléma. Ezek közé tartozik például a fertőrákosi volt püspöki kastély kápolnájának barokkizáló grisaille falképe (1861) is: – – [CSATKAI Endre]: Fertőrákos. In: Sopron és környéke műemlékei. II. javított és bővített kiadás. Szerkesztette DERCSÉNYI Dezső. Budapest, 1956. 516–517. (Magyarország Műemléki Topográfiaja II. Győr-Sopron megye műemlékei I.) A következő ebbe a körbe tartozó Szent László-ábrázolás 1862-ben készült, abból az alkalomból, hogy Farkas Imre székesfehérvári püspök a sárbogárdi (Fejér vármegye) uradalmi magtárból és annak melléképületéből egy Szent László tiszteletére szentelt templomot emelt. Az ugyancsak a püspök által adományozott főoltárképre Storno a vízfakasztás csodáját festette meg (olaj, vászon). Az 1892-ben már használatlanul vált épület helyébe 1892–1893 között új templomot emeltek. Ekkor ifjabb Storno Ferencet bízták meg a főoltár elké-

szítésével, aki a veleméri falkép nyomán formálta meg Szent László alakját. Az általam mindössze egy Z. W. Klatzer aláírásával jelzett oltártérvről (SSMSGy, leltári szám nélkül, karton, fekete toll, 415 × 250 mm) és egy idősebb Storno Ferenc műtermében, Stagl Ferenc által 1894-ben készített kartonra kasírozott, „INTERIEUR” című, német nyelvű szöveggel kísért albumin fényképfelvételről (SSMSGy, leltári szám nélkül) ismert új főoltárból a legjobb tudomásom szerint végül csak a neogótikus architektúra került le Sárbogárdra, de a Szent László-festmény nem. Valamilyen, talán egy helyi történeti hagyomány miatt, ugyanis a helybeliek ragaszkodtak a még 1862-ben festett képéhez, s ezt foglalták be az újonnan készített keretbe. Az 1892-ben készült oltárkép további sorsáról egyelőre többet nem sikerült kiderítenem. (KUTHY István: A sárbogárdi templom története. In: A székesfehérvári Egyházmegye vázlatos története. Kézirat. H. n. [Székesfehérvár], é. n. [Székesfehérvár, Püspöki Levéltár, Kuthy István-hagyatéka]; A Székesfehérvári Egyházmegye Jubileumi Névtára 1977-ben Alapításának 200. esztendejében. Székesfehérvár, 1977. 194–195; EGA–KT (ENTZ Géza Antal–KERNY Terézia:) Sárbogárd. In: Fejér megye művészeti emlékei. Szerkesztette ENTZ Géza Antal és SISA József. Székesfehérvár, 1998. 123.)

Némiképpen egy hasonló esettel állunk szemben a soproni Keresztelő Szent János-templom szentélyébe még 1863 előtt tervezett Szent István király és egy egészen bizonyosan nem hazai előkép nyomán megformált Szent Lászlót ábrázoló üvegablaknál is. Elképzelhető, hogy a Storno által 1882-től végzett teljes restauráláskor fölvetődhetett Szent László-ablak kicserélésének szándéka is, de erre végül nem került sor: A negyedik szintén ebbe az ikonográfiai csoportba tartozó alkotása az a hatalmas, Sacra-conservazione-típusú reneszánsz festmények (Giovanni Bellini) és némileg a szepeshelyi prépostsági templom főoltárának reminiszcenciáit idéző olajfestmény, ahol a Szűz Mária bal oldalán teljes aranyozott vértetűben álló, profilban ábrázolt Szent László fejét babérkoszorú öve-

zi, fiziognómiája pedig Hunyadi Mátyás arcvonásait követi. (SSM, Storno Ferenc műterme, leltári szám nélkül)

- ⁴¹ Dokumentációjával közölve: SZABÓ 1993. (31. jegyzetben i. m.) 208–211. A műlapokról újabban: C. W. G. [CENNERNÉ WILHELM GIZELLA]: A kun vezért üldöző Szent László. In: Aranyérmek, ezüstkoszorúk. Művész-kultusz és műpártolás Magyarországon a 19. században. Szerkesztette NAGY Ildikó. Budapest, 1995. 267. Kat. II. 3b (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 1995/1.)
- ⁴² A fotólitográfiai sokszorosításra szánt tollrajzok közül jelenlegi ismereteim szerint csupán egyetlen kompozícióról készült valódi műlap.
- ⁴³ SSM, Leltári szám nélkül. [Állandó kiállítás] Erdélyi (52.) vázlatkönyve: SSMSGy, S. 84.135. 1. Ide vonatkozóan vö. még: RÓMER Flóris: Storno Ferenc erdélyi vázlatkönyvéből. *Archaeologiai Értesítő* V. (1872) 127–128.
- ⁴⁴ A helyreállításra vonatkozóan az alábbi dokumentumokat őrzi a Soproni Múzeum Storno-gyűjteménye: Építészeti rajzok, 1875. (S. 84.42/1–2.); falképtervek (S 84.42/3–6.); három költségzám; Rómer Flóris két leltári szám nélküli levele idősebb Storno Ferenchez (Budapest, 1875. április. 8., április. 15.); Rómer tanulmánya (Az Árpád-korszaki János-i templom) a *Vasárnapi Ujságból*.
- ⁴⁵ Rómer Flóris három kétlapos, német nyelvű, rajzokkal illusztrált levele idősebb Storno Ferenchez. Budapest, 1875. IV. 8. (SSMSGy, leltári szám nélkül. Vö. előző jegyzetben idézett levél) A levél nem csupán Rómer koncepcióját világítja meg, de fontos adalék ikonográfiai kutatásaihoz is, amelyről egy önálló művet szeretett volna megjelentetni. Ide vonatkozóan vö.: KÖH, Tudományos Irrattár. Rómer Flóris-hagyatéka. *Egyházi művészetek ikonográfiája*. (XXI. csomag, K. 607. [117 lap]); *Ikonográfia*. (LXVIII. csomag, K. 468. [37 lap]) Az 1881–1883 között folytatott nagyváradi ásatások után Rómer egy kötetben kívánta összefoglalni Szent László középkori ikonográfiáját, amely azonban sohasem jelent meg nyomtatásban. A tervezett íráshoz készült vázlatok és apró följegyzések az

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában, Rómer Flóris iratai között található (Oct. Hung. 509/1.) Egyébe ide vonatkozó adatgyűjtése: KÖH ,Tudományos Irattár. Rómer Flóris-hagyatéka, LIX. csomag, K. 427.)

⁴⁶ KUMLIK Emil: Rómer Ferenc Flóris élete és működése. Pozsony, 1907. 90–91.

⁴⁷ A templomot a XIII. században alapították. A XVI. században jelentős károkat szenvedett épületet 1760-ban átépítették, majd 1832-ben javították. 1857-ben tűzvész pusztította. A gyakorlatilag használhatlan templom siralmas állapotáról a Műemlékek Országos Bizottságának iratanyaga már 1872-től tájékoztat. (Közölve: GERECZE Péter: A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. In: Magyarország Műemlékei. II. Szerkesztette FORSTER Gyula. Budapest, 1906. 325. hasáb.) Rómer 1874-ben hívta föl a hatóság figyelmét a templom leromlott állagára egy, még abban az évben, december 5–10 között tett, kirándulásának tapasztalatai alapján. (KÖH, Tudományos Irattár, Rómer Flóris-hagyatéka. Jelzés nélküli csomag, K. 371/9. [Kivonat a Nagyváradi Állami Levéltár Rómer Flóris irataiból.], valamint Rómer Flóris útjegyzőkönyve. XXXVIII. K. 758.)

⁴⁸ Rómer és Storno barátságáról és munkakapcsolatáról hű beszámolót nyújt 1873-tól 1889-ig nyomon követhető levelezésük. Storno Rómerhez írott leveleit a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Tudományos Irattárának Rómer Flóris-hagyatéka őrzi, a hozzá írottak a Soproni Múzeum Stornogyűjteményében lelhetők fel külön dossziében kigyűjtve (22 darab). E levelekben Storno családi eseményekről, fia ösztöndíjáról éppen úgy beszámolt, mint történeti búvárlatairól, aktuális munkáinak alakulásáról: a csütörtökhelyi Zápolya-kápolna és pannonhalmi apátság restaurálásáról, az alcsúti helyreállításokról vagy a nagyváradi templom kifestésénél alkalmazott viaszfestéses technikáról stb.

⁴⁹ RÓMER 1874. (19. jegyzetben i. m.)

⁵⁰ A helyreállításról: Rómer Flóris útjegyzőkönyvei XXXVIII. (KÖH, Tudományos Irattár. Rómer Flóris-hagyatéka, K. 758.); RÓMER Flóris: A jánosi templom fölvatá-

sánál tartott beszéd. 1876. február 2. Kézirat. KÖH, Tudományos Irattár; Rómer Flóris hagyatéka; RÓMER Flóris: Storno Ferenc. Vasárnapi Ujság XXII. 52. szám (1875) 198–199.

⁵¹ A hajó mennyezeti kazettáinak feliratai és címei: Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium; Műemlékek Országos Bizottsága; Rimaszombat Városa; Gróf Andrássy Manó; Gömör és Kishont vármegye; Simor János bíboros, Magyarország hercegprímása; Kónig Móric székesfehérvári kanonok; Hampel Antal, a Pest Liptóvárosi Egyház gondnoka; Gróf Zichy Jenő apát; Bubics Zsigmond koppánymonostori apát; Hege-dűs Lajos kardinális, minisztertanácsos; Szalay Ágoston a Műemlékek Országos Bizottságának elnöke, Lévy-Kós család hálas utódja; Lichtenbergi Kösztlér Antal; Szentmiklósi és Óvári Pongrácz Ernő; Löffy Borbély László; Szendrőy Török család. (Helyszíni fölmérés, 2004. július 21.) A szentélyben, a főoltár bal oldalán olvasható falra festett felirat szövege: „DICSŐEN ORSZÁGLÓ I. FERENCZ JÓZSEF AUSTR. CS. ÉS MAGYARORSZÁG AP KIRÁLYA / KEGYELMÉVEL / TREFORT ÁGOSTOR VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERSÉGÉBEN / ISTEN. ORSZÁG. ÉS A KÖRNYÉKBELIEK NAGYLELKŰ. SEGÉLYÉVEL XVIII. ÉVIG TARTÓ SZOMORUSÁG UTÁN / SCHOPERT GYÖRGY. MEGYÉS PÜSPÖKSÉGE ALATT / MDCCCLXXVI-BAN ROMJAI-BÓL FELÉPÜLT. /

⁵² 1873. november 25-én Ferenc József uralkodásának huszötödik évfordulója alkalmából döntött úgy, hogy a budavári plébániatemplomot, ahol 1876. június 8-án magyar királlyá koronázták, restauráltatja. 1881-ben Ipolyi, mint az országos festészeti bizottság elnöke új javaslatot terjesztett elő. Az új koncepciót az Egyházművészeti Lapban Czobor Béla ismertette: „[...] Mivel a budavári Boldogasszony-egyház ismételen koronázási templomul szolgált, a javaslat alapul vette a magyar királyok koronázási eszméjét, mely a létesítendő képkörök tárgyaiban méltó kifejezést nyerhet. [...] A 2-ik számú ablakon, mely a középsőtől jobbra második sz. *László király koronáz-*

tatása lesz ábrázolva, olyképpen, hogy az egyik mezőben a király, a másikban a koronázó püspök álljon. Ezen képnél a turnisei régi fa falfestményekre, melyen sz. László királyunk az ikonologia szabályainak megfelelőleg fordul elő, mint mintaképekre a művésznek reflektálnia kell. [...]” – [Czobor Béla]: A budavári plebánia-tempлом üvegfestett ablakai. Egyházművészeti Lap 1. (1880) 59–61. [Idézett részek: 59., 60.] Összefoglalóan: SZVOBODA DOMÁNSZKY Gabriella: A Mátyás templom dekóruma. A nemzeti iskola formái: a politika és tudomány. Tanulmányok Budapest Múltjából. XXV. (1996) 183–187. Említve még: KERNY Terézia: Néhány dunántúli Szent László ábrázolásról. In: Szent László király emlékei Dunántúlon. Tanulmányok. Szerkesztette KERNY Terézia, MIKLÓSI SIKES Csaba. Sümeg, 2000. 71–72. (Múzeumi füzetek 11.)

⁵³ Ide vonatkozóan vö.: Egyházművészeti Lap II. (1881) 192. (Vegyesek); Egyházművészeti Lap III. (1882) 192. (Vegyesek) Egyházművészeti Lap V. (1884) 128. (Vegyesek) SZVOBODA DOMÁNSZKY 1996. (Előző jegyzetben i. m.) 183–187. Az üvegablak végül Székely Bertalan terve alapján készült el. Kartonját a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeumának Adattára őrzi 52.41.2557. leltári szám alatt. Fényképe közölve: SZVOBODA DOMÁNSZKY 1996. (Előző jegyzetben i. m.) 186.

⁵⁴ Egyetlen ceruzavázlatot találtam csupán tőle a 60. vázlatkönyvének (1876) 9. lapján: SSMSGy, S. 84. 144.1. Ceruza, papír, 120 × 182 mm. Elképzelhető, hogy a Múzeum még rendezetlen Storno-hagyatékában, vagy az egykori Besztercebányai Püspökség Ipolyi Arnold-fondjában még előbukkan ide vonatkozó levelek, illetve egyéb dokumentumok. Az esztergomi Prímási Levéltár és az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának Levelestára csak 1882–1885 közötti évekből őrzi idősebb Storno Ferentől Ipolyinak szóló leveleket.

⁵⁴ Az eredeti falképekről Huszka József 1895–1897 között két vízfestményt, három fényképet és tizenegy pannót készített. (Geduli Ferenc titkár levele Forster Gyulához, a Műemlékek Országos Bizottsága el-

nökéhez. Budapest, 1895. IV. 25. Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Levéltára, 1895–V–6–24209. [Valkó Arisztid kivonata, 5591. szám]); a MOB Iratok 1895/56. (KÖH, Tudományos Irattár)

Az általam föllet kópiák: 1. Akvarell, papír. 500 × 415 mm. (KÖH, Tervtár, 63. [MOB 625.]) 2. Akvarell, papír, 1897. 432 × 290 mm. (Budapest, Néprajzi Múzeum, Etnológiai Adattár, R. 10.185) 3. Akvarell, pausz, 1897. 1200 × 850 mm. (Budapest, Néprajzi Múzeum, Etnológiai Adattár. R. 10.296) 4. Fekete-fehér fényképreprodukció Huszka József 1897-ben festett akvarellmásolatáról. Jelzés nélkül. (KÖH, Fényképtár, 6062.)

⁵⁶ 1460 körül. Mérete: 120 cm × 85 cm.

⁵⁷ SSMSGy, S. 84.13/4–9. (1876)

⁵⁸ Tudománytörténeti érdekessége, hogy az ezen ábrázolás nyomán készült rajzot illusztrációként szerepeltette PÓR Antal *Ipolyi Arnold váradai püspök élete és munkái vázlat* (Pozsony–Budapest, é. n. [1886] 56.) című kötetében is. Elképzelhető, hogy ehhez a portéhoz készült az a rajza, amely 58. vázlatkönyvének (1875–1876) 125. lapján látható: SSMSGy, S. 84.142.1. Ceruza, papír, 120 × 170 cm. Jelezve jobbra lent: „29 / 7 1876.”

⁵⁹ Ezt a tényt azért érdemes hangsúlyozni, mert Ipolyinak besztercebányai püspökként lényegesen kevesebb jövedelme volt, mint egri kanonoknak.

⁶⁰ A helyreállításról: A besztercebányai egyházi műemlékek története és helyreállítása Ipolyi Arnold besztercebányai püspök által. Hét szín- és könyomatú képtáblával és 54 fametszéssel. Budapest, 1878; – –: Az oltákepekről. (Rövid közlemények XX.) Egyházművészeti Lap 1. (1880) 360; Dr. SZVACSINA: Besztercebánya az egyházi művészetekért. Egyházművészeti Lap 5. (1884) 13–19; Pór (1886) (58. jegyzetben i. m.) 125–129. Storno besztercebányai működéséről még: – – [CZOBOR Béla]: Szemlények Storno F. műalkotásaiból. Egyházművészeti Lap 1. (1880) 206–211. (I. Közlemény); 228–238. (II. Közlemény); 270–278. (III. és befejező közlemény)

⁶¹ Dr. BALLAGI Aladár: A besztercebányai egyházi műemlékek történetre és helyreál-

- lítása. Ipolyi Arnold besztercebányai püspök által. Budapest, 1878. [...] Archaeologiai Értesítő XI. (1879) 152–153.
- ⁶² A megbízásról Ipolyi Arnold Budapesten, 1880. november 2-án és Zólyomból, 1880. december 28-án keltezett levelei tájékoztatnak. (SSMSGy, S. 84.121.)
- ⁶³ – – [CZOBOR Béla]: Üvegfestményű ablakok. Egyházművészeti Lap 2. (1881) 95–96. További híradások a restaurálásról: Uo. 160; 254–255; 320. Storno az üveglablakon kívül egy oltárt is tervezett a túrószentmártoni templomba: SSMSGy, S. 84.121/3. Toll, papír, 480 × 497. A kép közepén: 20/11 1880 SF, ellenjegyezve: 13/10 81. Jobbra lent: „idb. Storno Ferenc / Sopron 1891–1907” bélyegző. Balra fent: „Storno-levéltár” bélyegző. Az oltár közepén trónoló Atyaisten. Alatta mérműves baldachinban Szent Márton frontális nézetű álló, tőle balra Szent István király, jobbra Szent László áll frontális nézetben a veleméri falkép nyomán. jobb kezében éllapjával befelé fordított hosszú nyelű bárd. Alatta tárcsapajzson magyar címer. Felirata: „ST. LÁSZLÓ”. Mellettük Árpád-házi Szent Erzsébet és Boldog Margit áll.
- ⁶⁴ Az ide vonatkozó iratanyagot a kézirat lezárásáig még nem sikerült föllelnem. A megbízás Kumlik Emil Rómer Flóris-életrajzából ismert: KUMLIK 1907. (46. jegyzetben i. m.) 92.
- ⁶⁵ A nagyszabású munkával 1880-ban lett készen. Rómer Flóris-hoz írott leveleiből (Sopron, 1881. IV. 2., IV. 7., IX. 8.) tudható, hogy ugyanazt a viaszfestéses eljárást alkalmazta Nagyváradon is, mint Pannonhalmán, miután szerinte ez a technika ott már jól bevált. Beszámolt továbbá arról is, hogy az elkészült falképeket József főherceg és gróf Zichy Jenő nagyon dicsérte. (KÖH, Tudományos Irattár. Rómer Flóris-hagyatéka. Jelzés nélküli csomag. K. 529/ 33., 34.)
- ⁶⁶ A soproni Múzeum Storno-gyűjteményében 2004-ben két nagyobb, két lapra felragasztva nyolc kisebb vázlatot és két további részletrajzot találtam a nagyváradai falképekhez: a/ Színvázlat a mennyezet festményeiről. S 84.67.26. Akvarell, papír, 465 × 750 mm. Verzón ceruzával: „Püspöki palota ebédlőmennyezete Storno F-től.” b/ Az egyes jelenetek beosztása. Leltári szám nélkül. Barna toll, tinta, kartonpapír: 385 × 255 mm. c/ Szent László a váradi székesegyház előtti téren a Szent Koronát tartó herolddal. Leltári szám nélkül. Barna toll, fehér papír: 195 × 137 mm. d/ Szent László alamizsnálkodása (Szent László fölisméri Salamon királyt). Leltári szám nélkül. Barna toll, fehér papír: 215 × 140 mm. e/ A leányrablás. Leltári szám nélkül. Barna toll, fehér papír: 160 × 110 mm. f/ Szent László sziklát átugorva menekül az őt üldöző kun elől kerek medaillonban. Leltári szám nélkül. Barna toll, fehér papír: Átmérő: 90 mm. g/ Szent László és a kun küzdelme az imádkozó leány alakjával. Leltári szám nélkül. Barna toll, fehér papír: 175 × 105 mm. h/ Szent László és a megmentett leány egy kőfeszület előtt imádkozik. Leltári szám nélkül. Ceruza, fehér papír, 65 × 100 mm. i/ Leányrablás kerek medaillonban. Leltári szám nélkül. Barna toll, fehér papír: Átmérő: 95 mm. j/ Az elrabolt leány Szent László segítségével lefejezi a kunt. Leltári szám nélkül. Barna toll, fehér papír, 140 × 98 mm. k/ A pihe-nés. Leltári szám nélkül. Barna toll, fehér papír: 145 × 95 mm l/ Szent László fölajánlja a váradi székesegyházat Szűz Máriának. Leltári szám nélkül. Fekete toll, ceruza, papír: 340 × 210 mm. m/ A nagyváradai székesegyház építése. Ceruza, papír: 210 × 340 mm. Német nyelvű magyarázó szövegekkel.
- ⁶⁷ SSMSGy, S. 84.67./1–9. (építészeti rajzok, freskótervek, 1877.); S. 84.67./10–22. (freskórajzok, 1877.); S. 84.67./ 23–31. (püspöki palota festésterve, 1879.); jelzés nélküli toll-vázlat, 350 × 560 mm. A díszterem falképeiről készült fekete-fehér fényképfelvételekre Bíró József bukkan a Nagyvárad (Oradea) Székeskáptalani Levéltárban az 1940-es évek elején. A már felbecsülhetetlen értékűvé vált archív fotográfiákat a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Adattára őrzi (MKCS–C–I. 136/2/18.). A Székeskáptalani Levéltárban a püspöki palota XIX. századi restaurálására vonatkozóan a legjobb tudomásom szerint csupán Lángi József restaurátor (Budapest, ÁMRK) kutatott, akinek

- sikerült föllelnie a Storno-féle falképek kartonjait (szöbeli közlés, 2005). A falképekről röviden: KOLBA Judit–Alexander SASANIU: Szent László és városa 1192–1992. Budapest, 1992. 34.
- ⁶⁸ SSMSgy, S. 84.3/134–150. (Tárgytervek, 1879–1881.) Irodalma: Az alsúthi udvari kápolna – La Chapelle de la Cour d'Alsuth. Tervezte Storno Ferencz. Szövegét írta Dr. CZOBOR Béla. Budapest, 1881. 7; – – [CZOBOR Béla]: Az alsúthi udvari kápolna. Egyházművészeti Lap 2, (1881) 6–15; – – [CZOBOR Béla]: „Az alsúthi udvari kápolna”. Egyházművészeti Lap 2. (1881) 350–351. (Vegyesek); – – [CZOBOR Béla]: Az alsúthi udvari kápolna fölszentelése. Egyházművészeti Lap 3. (1882) 240–243.
- ⁶⁹ SSMSgy, S. 84.3/145. (Két rajz ugyanazon a leltári számon) Toll, papír: a/ Teljes harang rajza. 340 × 440 mm. Szent László állapjával kifelé fordított hosszú nyelvű bárdot tart jobb kezében. Feje a fejereklyetartó nyomán készült. Koronája nyitott, lombos ágú. Felirata: „Sz. LÁSZLÓ”, alatta: „MÖTTE . SELTENHOFER . FRIGYES . SOPRONBÁNFALVA” b/ Részlet Szent László alakjával. 330 × 550 mm. Hátoldalán ceruzarajz a harangról Szent József alakjával. Jelzés: Nr. 84. A rajzok közölve: Előző jegyzetben i. m. XVI. tábla.
- ⁷⁰ Rómer csupán a Szent László titulusú boldalfalvai (Liptó vármegye) harangjáról tudott, amelyet az ő tiszteletére szenteltek föl, de ezen sincs ábrázolás. Felirata: „ + S. rex + Ladislai + ora + pro + nob + [...] a. d. MCCCC[6]X Lucas + mateus + marcus + iohans”. RÓMER Flóris: Régi harangjaink és keresztelő-kútjaink ismertetéséhez. Archaeologiai Értesítő Új Folyam V. (1871) 176. Pacskolata: KÖH, Tudományos Irattár. Rómer Flóris hagyatéka, XLII. csomag. K. 515. [Rómer Flóris harang gyűjtésére vonatkozó hatalmas anyagát a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Tudományos Irattárának Rómer Flóris-hagyatéka őrzi. Kutatómunkája röviden említve, bár az egész kötet voltaképpen az ő anyaggyűjtésére támaszkodik: PATAY Pál: Corpus campanorum antiquitatum Hungariae – Magyarország régi harangjai és harangöntői 1711 előtt. H. n. (Budapest), é. n. 7. E harangról a milleniumi történeti kiállításra kicédulázott képzőművészeti adattárában Pulszky Károly mindössze annyit jegyzett meg: „ha Szt. László képe rajta volna, érdekes volna!” (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Hung. 1509/7. L. n.
- ⁷¹ Ide vonatkozóan vö.: ARANY János összes művei. XII. Prózai művek 3. Sajtó alá rendezte NÉMETH G. Béla. Budapest, 1963. 125., 131.
- ⁷² RÓMER 1874. (19. jegyzetben i. m.)
- ⁷³ IPOLYI Arnold: A magyar műtörténeti emlékek tanulmánya. 1878. In: A magyar művészettörténet-írás programjai. Válogatás két évszázad írásaiból. Szerkesztette, a bevezetést és utószót írta, valamint a kronológiai mutatót összeállította MAROSI Ernő. Budapest, 1999. 128–129., 155. [15. jegyzet] (Egyetemi könyvtár – A művészettörténetírás alapjai)
- ⁷⁴ Dr. CZOBOR Béla: Egyházi művészetek hazánkban. Felolvasatott a Szt. László-Társulatnak MDCCCLXXIX. évi november hó 6-ikán Budapesten tartott közgyűlésén. Budapest, 1879. 5.
- ⁷⁵ CZOBOR 1879. (Előző jegyzetben i. m.) 10., 11. A helyzet megváltoztatása érdekében Haynald Lajos bíboros, kalocsai érsek egy országos egyházi festészeti bizottságot alapított. E bizottság festészeti pályázatok és jutalomdíjak segítségével próbált meg javítani a siralmas helyzeten. Ide vonatkozóan vö.: Az egyházi festészet érdekében. Egyházművészeti Lap 1. (1880) 49–53. A festészeti bizottságról: SZABÓ Bernadett: Egyházművészeti törekvések a XIX. század második felében. Az Egyházművészeti Lap és az egyházfestészeti pályázatok 1880–1886 között. Szakdolgozat. (Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Művészettörténet szak). Piliscsaba, 2005.
- ⁷⁶ NÉMETHY Lajos: Árpádházi Szent Margit képei. (Magyar ikonographiai adalék.) Egyházművészeti Lap VI. (1886–1887) 5–17.
- ⁷⁷ IPOLYI Arnold: Magyarországi Szent Erzsébet-képei. (Magyar ikonographia) Egyházművészeti Lap II. (1881) 33–38., 65–70., 97–104., 129–136.
- ⁷⁸ Ipolyi kezdeményezését Némethy Lajos egyháztörténetés folytatta tovább, aki 1887-ben előadást is tartott a magyar ikonográ-

- fiai kutatások szükségességéről: SZENDREI János: Az Országos Régészeti Társulat 1887. április 26. ülése. *Archaeologiai Értesítő*, Új Folyam VII. (1887) 282.
- ⁷⁹ — [CZOBOR Béla]: A pannonhalmi főmonostor [...] Egyházművészeti Lap 5. (1884) 64. (Vegyések)
- ⁸⁰ — [CZOBOR Béla]: A felkai urmutató stilszerű restaurálását ... [Link Fülöp] Egyházművészeti Lap 7. (1886) 61. (A lelkészkedő papság köréből)
- ⁸¹ Például H. KOLBA Judit: Szent László alakja a középkori ötvösművészetben. In: *Athleta Patriae. Tanulmányok Szent László történetéhez*. Szerkesztette MEZEY László. Budapest, 1980 235. (Hungaria Sacra I.)
- ⁸² KELETI Gusztáv: Emlékbeszéd Ipolyi Arnold felett. Felolvastattat az orsz. m. képzőművészeti társulatnak 1887. márczius hó 20-án tartott közgyűlésén. In: KELETI Gusztáv: *Művészeti dolgozatok*. Budapest, 1910. 567–568.
- ⁸³ Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára. Quart. Hung. 1509/1–7. (Az 1896-iki Ezredéves Országos Kiállítás fejéces palliumában)
- ⁸⁴ Hazai gyűjteményekben létező régi, képek, domborművek, szobrok és egyéb e csoportokba tartozó műemlékek cédulái a X. századtól kezdve a XVIII. századig. In: Quart. Hung. 1509/1. (Előző jegyzetben idézet kézirat) L. n.
- ⁸⁵ Dr. CZOBOR Béla: A csúcsíves épület-csoport. In: *Magyarország múkincsei*. Első rész. Szerkesztette dr. CZOBOR Béla. Budapest, [1897] I. 1897. 126., 132; BÁLINT Zoltán: Az Ezredéves Kiállítás architektúrája. Bécs, é. n. (1897) 36. A csütörtökhelyi kápolnát rekonstruálták egyébként az 1900. évi párisi világkiállításon is.
- ⁸⁶ MARCZALI Henrik: *Magyarország története az Árpádok korában (1038–1301)*. Budapest, 1896. 179. (A Magyar Nemzet Története 2.)
- ⁸⁷ Ide vonatkozóan vö.: Magyar Országos Levéltár, Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Levéltára. 1895 – V–6–446/6. (Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Levéltári Regesztagyűjteménye, A – I. – 4. [VALKÓ Arisztid kivonata] A templom hajójának tető nélküli állapotát Hencz Antal tuszraja örökítette meg (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára, RAL, K 1220/13.).
- ⁸⁸ A műemléki helyreállítás hivatalos iratai közölve: ZAKARIÁS 1989. (7. jegyzetben i. m.) 148.
- ⁸⁹ Ez az érdeklődés tettenérhető például PULSZKY Ferencnél is, aki a *Magyarország archaeológiája* (Budapest, 1897.) című kötetben foglalkozott röviden a templom falképeivel (II. 215.), a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium támogatásával kiadott *A magyar viseletek története* című díszlabumban (Rajzolta és festette Nemes Mihály. Szövegét írta NAGY Géza, Budapest, 1900. 26. tábla, 8. rajz.), vagy VARJÚ Elemér *Az Árpádok ábrázolása* című tanulmányában Szent László-ikonográfiájának taglalásakor: „Később mind hosszabbá válik a szakál, a mint azt e korszak olaszos viselete a valóságban is magával hozta: de a tradícióhoz képest még mindig kétágú. Erre különösen az Aquila János által kifestett templomok nyújtanak példákat, a legszebbet a veleméri, a melyben a daliás király a XIV. század festői öltözetében jelenik meg.” (Árpád és az Árpádok. Szerkesztette CSÁNKI Dénes. Budapest, é. n. [1907] 331–332.).
- ⁹⁰ Ezek közé tartozik a Soproni Múzeum még rendezetlen és leltározatlan Storno-anyagából egy Szent István királyt és egy Szent Lászlót ábrázoló ceruzarajz (265 × 80 mm), egy halvány rózsaszín papírra rajzolt üvegablakterv (180 × 52 mm) és egy kétlapos barna papírra ragasztott barna tollrajz *Szent László Szent István király fölnyitott sírja előtt* jelenettel (190 × 125 mm). A szisztematikus feldolgozás során előbukkanhatnak még vázlatok is.
- ⁹¹ 1891-ben ifjabb Storno Ferenc „Magyar történelmi arcképek” címmel egy rajzsorozatot készített. Az egyik lapon Szent László életéből vett jelenetek láthatók: középen kerek medaillonban Szent László mellképe látható a győri fejereklyetartó herma nyomán. Felirata majuszkulákkal: „LADISLAUS REX . HUNGARIAE”. Felül építészeti keretben árkádok alatt: Szent László alamizsnálkodik, Szent László és Salamon király találkozása. A lap alján a kerlési ütközetből, a turniacei freskóciklus

nyomán, az üldözés-jelenete kapott helyet. (SSMSGy, leltári szám nélkül. Fekete tinta, tus, toll, papír. Teljes méret: 560 × 413 mm. A Szent László-medallion átmérője: 240 mm. Az alsó jelenet mérete: 90 × 260 mm. Jelezve jobbra lent: 20/4 FS. 1891. Egy Szent István király koronafelajánlását ábrázoló, 1892-ben készített üvegablaktervével Szent Imre viseleténél használta fel a veleméri viseletet. (SSMSGy, leltári szám nélkül. Akvarell, kartonra ragasztott papír. Teljes méret: 420 × 270 mm, Szent Imre mérete: 200 × 70 mm)

⁹² Kompozíciója megjelenik a budapesti Millenniumi Emlékmű kollonádjának I. Lajos szobra alatt elhelyezett bronzrelieffén is. Zala György Nagy Lajos alakjának megformálásakor a minden kétséget kizáróan a veleméri Szent László-falképet használta fel előképként (1909). A többszörösen kitüntetett Seltenhofer Frigyes Fiai m. kir udvari szállító soproni haranggyár, fém és vasöntőde, amely az alcúti kápolna harangjait gyártotta, még az 1930-as években is hirdetett olyan harangokra megrendeléseket, amelyen a veleméri Szent László-ábrázolás szerepelt (Máriabesnyői Zarándok Naptár az 1933-as évre. Máriabesnyő, 1933).

⁹³ Teljes körű föltérképezéséhez az egykori Egyházművészeti Hivatal ide vonatkozó dokumentumainak és a Képzőművészeti Lektorátushoz benyújtott pályázati anyag áttekintésére lenne szükség. Ezek közé tartozik például Nagy Sándor üvegablakterve (Molnár Ernő levele Nagy Sándorhoz. Budapest, 1940. június 24. A Központi Egyházművészeti Hivatal iratai 508/1940. [A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Adattára, MDK-A- I-19/55.]), néhány gimnáziumi tankönyv illusztrációja, Sztéhló Lili 1959-ben készített üvegablaka a győri székesegyház Héderváry-kápolnájában, de lényegében ebbe a hagyományba illeszkedik Magyar Zoltán könyvének borítója is („Keresztény lovagoknak oszlopa”. Szent László a magyar kultúrtörténetben. Budapest, 1996.)

⁹⁴ RÓMER Flóris: A veleméri puszta templom. Vésárnapi Ujság X. (1863) 389.

⁹⁵ Például: KOVÁCS József: A veleméri Szentháromság-templom. Történelem, ikonográfia, ikonológia. In: A 200 éves szombathelyi

egyházmegye emlékkönyve (1777–1977). Szerkesztette TÓTH István. Szombathely, 1977. 507–533; KOVÁCS József: (Nézzük meg együtt) a veleméri románkori templom freskóit! Művészet XVIII. (1977/3.) 14–19; PAP Gábor: Velemér – egy téridőgráf működési vázlat. Művészet XIX. (1978/6) 10–16; VARGA Géza: Mítoszok őre, Velemér. Budapest, 1999.

⁹⁶ Budapest, Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára, R 10.217. Papír, akvarell (színvázlat), 1882. 775 × 240 mm; KÖH, Tervtár, 60. (MOB 514.) Papír, akvarell kartonra ragasztva. 1883. 380 × 380 mm

⁹⁷ KÖH, Tervtár, 61. (MOB 515.) Jelezve jobbra lent: H. J. [Huszka József], 1882. V. 26. Papír, akvarell, kartonra ragasztva. Irodalma: GERECEZÉ Péter: A Műemlékek Országos Bizottsága Rajztárának jegyzéke. In: Magyarország Műemlékei. I. Szerk. FORSTER Gyula Budapest, 1905. 259; KERENY Terézia: Huszka József másolatai és a székelyföldi Szent László-legendák. In: Művészet Zsigmond király korában 1387–1437. Katalógus. Szerkesztette BEKE László, MAROSI Ernő, WEHLI Tünde. Budapest, 1987. 251; LÁSZLÓ Gyula: A Szent László-legendák középkori falképei. Budapest, 1993. 87. (Tájak – Korok – Múzeumok Könyvtára 4.) A falképek helyreállításáról: LENTE István: A veleméri falfestmények helyreállítása. Magyar műemlékvédelem 1969–1970. Budapest, 1972. 269–288; LENTE István: A veleméri középkori falfestmények restaurálástörténete. In: Velemér 2004. (8. jegyzetben i. m.) 98–107.

⁹⁸ Például az 1894–1895-ben, Gróh István által föltárt, gecelfalvi (Kocelocve, Szlovákia) Szent Bertalan-templom falképeinek lemásolásánál (MOB Iratok 1895/141., 146., 205.).

⁹⁹ SZVOBODA DOMÁNSZKY 1996. (52. jegyzetben i. m.) 191–208.

¹⁰⁰ SZILÁRDFY Zoltán: Sajátos típusok a magyar szentek barokk kori ikonográfiájában. In: Magyar szentek tisztelete és ereklyéi. [Katalógus] Szerkesztette CSÉFALVAY Pál, KONTSEK Ildikó. Esztergom, 2000. 83–85; SZILÁRDFY Zoltán: Eigenständige Typen in der barocken Ikonographie ungarischer Heiliger. Redakteur Ildikó KONTSEK. Esztergom, 2001. 36–38.